

La Botalària

Gener 2014 | Segona època | Número 5

Sumari

EDITORIAL	3	El bruixot de La Joquera. XAVIER ANDREU MIRALLES37	
ACTUALITAT	4-23	Màquines de cinema al museu. JOSÉ ALEJANDRO MAIRELES38-39	
Borriol: El 2013 ha estat notícia. REDACCIÓ	4-5	Els molins d'oli de Borriol. ELISA ORTEGA TENA40-43	
Breus. REDACCIÓ	6-9	FOTOS ANTIGUES	44-51
Borriolencs pel món: Leonor Ramos Esteve ALEX TENA ROCA	10-12	TRADICIONS	52-59
Què opina la gent sobre. REDACCIÓ	13	Records del joc de pilota al poble de Borriol. LLUÍS RAMOS SANTAMARÍA52-54	
Nous Borriolencs: Vasile Sabu Toma MAITE VIDAL BERNAD	14-15	El betlem de Salvador. SALVADOR RENAU55	
Exhumació d'afusellats de la Guerra Civil. IVAN TORRES PALLARÉS	16-17	Històries dels avis: Benjamín Pitarch Bellmunt. DAVID ROCO ALAFONT56-57	
Benlloch acull les XVIII Jornades Culturals a la Pla- na de l'Arc. JOAN SERAFÍ BERNAT MARTÍ	18-19	Jocs tradicionals. REDACCIÓ58	
El nou PGOU de Borriol. CARLOS CASTELLANO DELCAMPO	20-22	Recepta de cuina: codonyat. MAITE VIDAL BERNAD59	
Al voltant de l'escut de Borriol. M ^a CONSUELO VILARROCHA PALLARÉS	23	ART I LITERATURA	60-66
ASSOCIACIONS	24-27	Els símbols de La Font. FRANCISCO DELCAMPO BERNAD I PERE SABORIT BADENES60-63	
Noves associacions al nostre poble: Coca Fullà i Associació de Joves de Borriol. ALEX TENA ROCA	24	Artistes locals: Rosa Elena Santamaría de Mingo. DAVID ROCO ALAFONT I MAITE VIDAL BERNAD64-65	
Any de canvis i incorporacions a la Lira Borriolen- ca. IVAN TORRES PALLARÉS	25	Brazil Punk Rockers. DAVID ROCO ALAFONT66	
Visca Sant Antoni! ÀLEX TENA ROCA	26-27	TERME	67-74
HISTÒRIA	28-43	Caminant per Borriol. IVAN PALLARÉS MONTAÑÉS67-69	
Borriol i la primera guerra carlista (I). XAVIER ANDREU MIRALLES	28-30	Erodium Aguilae, una joia botànica al terme mu- nicipal de Borriol (I) AGUSTÍ AGUT ESCRIG70-71	
100 anys de pou. HENRI BOUCHÉ PERIS	31	L'olivera (II). ANTONIO J. FALOMIR MONTAÑÉS I JUDITH VILÀ SUÑER72-74	
Les eleccions del 12 d'abril de 1931 a Borriol. CARMÉ BERNAT MATEU	32-33	ABANS I ARA	75
Un borriolenc internacional: Bernardo Aragón Montañés. ANNA CABO ESTEVE	34-36		

CONSELL DE REDACCIÓ: Xavier Andreu Miralles, Anna Cabo Esteve, Francisco Delcampo Bernad, David Roco Alafont, Alex Tena Roca, Ivan Torres Pallarés i Maite Vidal Bernad.

REVISIÓ LINGÜÍSTICA: Teresa Agut Escrig i Salva Belenguer

COL·LABORADORS EN AQUEST VOLUM: Agustí Agut Escrig, Henri Bouché Peris, Joan Serafi Bernat Martí, Carmé Bernat Mateu, Carlos Castellano Delcampo, Antonio J. Falomir Montañés, José Alejandro Maireles, Elisa Ortega Tena, Ivan Pallarés Montañés, Lluís Ramos Santamaría, Salvador Renau, Pere Saborit Badenes, Judith Vilà Suñer, Mª Consuelo Vilarrocha.

AGRAÏMENTS: A totes les persones que ens han ajudat a la redacció dels articles i a l'aportació de la secció de fotos antigues, així com de manera especial a tots els comerços que ens han recolzat

econòmicament mitjançant les publicitats, sense els quals, aquesta revista no hauria estat possible.

EDITA: Associació Cultural La Botalària (Borriol)

DISSENY I MAQUETACIÓ: Ivan Torres Pallarés

FOTOGRAFIA DE PORTADA: Borriol de nit. Fotografia de Salva Alfaró Pallarés (Guanyador del I Concurs fotogràfic de la revista La Botalària.

DIPÒSIT LEGAL: CS 394-1997

ISSN: 1888-8402

EDITORIAL: De Tinta

IMPRIMEIX: Grupo Zona

CONTACTE: botalaria@gmail.com

Facebook:

Associació Cultural La Botalària

Editorial

La redacció

Escrutar en el passat és com endinsar-se en un somni que s'interroga sobre els fonaments de la pròpia identitat. La Botalària ho fa un cop més, si bé potser aquest any amb més intensitat. El nou número que tenen a les mans reuneix com sempre un volum considerable d'articles que ens ensenyen a estimar allò que ens envolta i que sovint ens passa desapercebut. Saben què signifiquen els símbols de la Font? S'han parat a pensar quan i per què fou pintat el nostre Bruixot de la Joquera? Quants anys té el Pou de la plaça? Per què es fa cada any a Borriol un Betlem tan especial? O la quantitat d'edificis arquitectònicament rellevants que tenim als nostres carrers?

També, com altres anys, aprenem amb La Botalària a valorar la tasca de tanta i tanta gent que actua per transformar a millor el nostre petit món, siga amb l'art o la música, siga des de la vida associativa. Aquest any, per exemple, molts de nosaltres hem descobert la interessantíssima proposta artística de Rosa Elena Santamaría. Hem vist, també, com Brazil donava musicalment la "Benvinguda als corbs". La Unió Musical ha viscut un any molt intens i emotiu amb l'organització d'un seguit d'activitats en commemoració del seu XVè aniversari i el comiat d'un director que ho ha estat durant molts anys, Josep Miquel Martínez, i amb el qual la banda de Borriol ha assolit fites inimaginables anys enrere. Des d'aquí, donem la benvinguda també al seu substitut, Josep Martí, i li desitgem igual o millor fortuna. Malgrat la crisi, com demostra el cas de la UMLB, les associacions del nostre poble han seguit molt actives. Tant les que compten amb una llarga tradició, com la de Sant Antoni, com les que gairebé inicien el seu camí, com Coca Fullà o l'Associació de Joves. Per no parlar, a nivell comarcal, de les Jornades Culturals del Pla de l'Arc, que es mantenen vives i amb molta força, demostrant que l'empenta popular ho pot tot malgrat les adversitats. De totes elles tindran notícia en les pàgines interiors de la revista.

Amb La Botalària aprenem també a reconèixer com a dels nostres tots aquells que han viscut, viuen o volen viure amb nosaltres i a mantenir encesa la

flama de la memòria dels nostres avis i àvies. En aquest número trobaran també algunes de les seues històries, ben diverses per cert: des de com funcionaven les antigues almàsseres o molins d'oli, passant per com es jugava antigament a la pilota o per la rellevància que van tenir els cinemes a la nostra vila, fins arribar a l'esbós biogràfic d'un ballarí borriolenc de fama internacional, Bernardo Aragón.

Però com hem dit, en aquesta ocasió dels nostres col·laboradors ens han arribat especialment treballs que aborden diversos aspectes de la història del nostre poble. Potser perquè ens trobem en un moment en què el futur es presenta incert: només cal repassar la crònica periodística del 2013, observar espaiats com s'enfilen les dades d'atur o pensar com el projecte urbanístic que s'albirava fa uns anys per a Borriol ha hagut de ser completament revisat i rectificat en el nou PGOU. Tal volta mirem enrere per cercar solucions en períodes d'eixamplament de les llibertats com la II República (de què s'analitza la seua evolució electoral) o la revolució liberal. O potser perquè el que es busca es conèixer les causes de tot plegat. Ara bé, en fer-ho obrim també interrogants (és l'escut del nostre poble tal i com hauria de ser?) i descobrim els fantasmes del nostre passat, recorregut sovint per conflictes i violències que es remunten en el temps (les guerres carlistes del segle XIX). L'exhumació dels cadàvers d'un seguit de víctimes de la repressió franquista afusellades al cementiri de Borriol l'any 1938 ha commogut especialment els ànims de borriolencs i borriolenques. Alhora, sembla haver recorregut un vel sobre un tema de què durant dècades no s'ha volgut parlar. Les generacions més joves, sobretot, han descobert de sobte un relat tràgic que colpejà persones que encara tenen ben a prop. És potser un símptoma que la societat borriolenca és ja prou madura com per saber tancar ferides i com per no negar-li a ningú, fóra amic o enemic, la seua dignitat. "Vull que el meu pare estiga enterrat amb la meua mare, no com un gos". Ningú pot evitar sentir una tremolor en escoltar aquestes paraules de la nostra veïna Antonia Valls; tampoc no pot deixar de reconèixer en elles una veritat i una justícia universals.

Borriol: El 2013 ha estat notícia...

Aquests titulars han estat extrets de l'hemeroteca digital dels següents diaris: Levante-emv, Las Provincias i Mediterraneo.

lasprovincias.es APP Vive Valencia Descárgala gratis en tu iPhone y Android

Inicio sesión con | Regístrate

Portada Comunitat Valenciana Deportes Economía Más Actualidad Gente y TV Ocio Participa Blogs Servicios Hemeroteca

Sociedad Sucesos Política Mundo Cultura SALUD revista Medio Ambiente Tecnología La Tomatina Viajes Música en vivo lasprovincias TV

Estás en: Las Provincias > Noticias Actualidad > Noticias Sucesos > El incendio de Borriol calcina 2.000 metros cuadrados de pinar y matorral

SUCESOS

El incendio de Borriol calcina 2.000 metros cuadrados de pinar y matorral

El fuego quedó extinguido hacia las 21.40 horas de este miércoles

El Periódico Mediterraneo Domingo, 6 de octubre de 2013 Edición impresa Castelló de la Plana 17/26°C

Mediterráneo Comarcas Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Participa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL

Polémica en Borriol por el agua de riego

levante-emv.com NOTICIAS Castelló HEMEROTECA

PORTADA ACTUALIDAD DEPORTES OPINION/BLOGS ECONOMIA OCIO VIDA Y ESTILO PARTICIPACIÓN MULTIMEDIA

Agenda Castelló Cuidate Música Motor Traductor Lo último Lo mas visto 97.7 LevanteTV Publicidad Sorteos Hemeroteca Educación Transportes Apuestas

Levante-EMV.com » Castelló

El Ayuntamiento de Borriol cerró el ejercicio 2012 con 4,4 millones de deuda

01:02 ☆☆☆☆☆

EL HUMOR GRÁFICO XE! XE! XE! XeXènia

Mediterráneo Comarcas Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Participa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL LA SIERRA, AFECTADA

La línea de Red Eléctrica pasa en Borriol por zona protegida

En la montaña anida una de las escasas parejas de águila perdicera

Mediterráneo Comarcas Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Participa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL DESESTIMA UN RECURSO Y RATIFICA LA SENTENCIA DEL JUZGADO DE LO PENAL 3 DE CASTELLÓN

La Audiencia absuelve al alcalde de Borriol de prevaricación y coacción

Santamaría se enfrentaba a pena de 3 años de prisión y 8 años de inhabilitación. Un vecino le acusó de no hacer cumplir el decreto del derribo de una cuadra

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios

Valencia Castelló Comarcas Sucesos Agenda Transportes Fallas Pueblos en Fiestas 97.7 LevanteTV

Levante-EMV » Castelló

☆☆☆☆☆

El suelo de Borriol 'decrecerá' en el nuevo PGOU tras cancelar varios PAI

EL HUMOR GRÁFICO DE XIPELL XE! XE! XE! XeXènia XIPESU

www.levante-emv.com
Levante
 EL MERCANTIL VALENCIANO

Valencia 24 / 18° Castelló 24 / 19°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Ser

Valencia Castelló Comarcas Sucesos Agenda Transportes Fallas Pueblos en Fiestas 97:7 LevanteTV

Levante-EMV » Castelló

☆☆☆☆☆

EL BLOC censura que el alcalde de Borriol contrate con la empresa de su hijo

El Periódico Mediterráneo Domingo, 6 de octubre de 2013 Edición impresa Castelló de la Plana 17/26°C Zona Usuarios

Mediterráneo Comarcas

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Particpa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL

Borriol reabre su piscina tras ser reformada con una subvención de 50.000 € de la Diputación

Mediterráneo Castellón

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Particpa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

TAMBIÉN HAY RIESGO PARA LA SEGURIDAD VIAL

Una nave abandonada acumula amianto contaminante en Borriol

Tras quebrar la empresa, la nave ha sido desmantelada por los chatarreros . El alcalde asegura que hay trabajos para retirar el material cancerígeno del solar

Levante
 EL MERCANTIL VALENCIANO

Valencia 21 / 11° Castelló 21 / 8° Alicante 20 / 11°

C.Valenciana Más noticias Deportes Economía Opinión Ocio Vida y Estilo Participación Multimedia Servicios

Valencia Castelló Comarcas Sucesos Agenda Transportes Fallas Pueblos en Fiestas 97:7 LevanteTV

Levante-EMV » Castelló

VOTE ESTA NOTICIA ☆☆☆☆☆

Borriol aumentará en 2014 el precio de cuatro impuestos aplicando el IPC

EL HUMOR GRÁFICO DE XIPEI

Mediterráneo Comarcas

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Particpa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL

Veïns rompe el pacto de gobierno local en Borriol

0 Comentarios añadido a tu blog valorar imprimir enviar

Mediterráneo Castellón

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Particpa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

ACUERDO VERBAL ENTRE EL GOLFISTA Y CARLOS FABRA

Sergio García se hace con el control del Club La Coma

La mercantil Golf Borriol, SA comprará la institución para garantizar su futuro

Mediterráneo Comarcas

Titulares Boletín Hemeroteca Versión Móvil Buscar

Noticias Deportes Multimedia Más actualidad Servicios Canales Particpa Blogs Gastronomía Moving Plan

Castellón Comarcas Vila-real Comunitat Opinión España Internacional Economía Espectáculos Tema del día Titulares Última Hora

BORRIOL CON VOLUNTARIOS DE CRUZ ROJA

Borriol reparte 5.500 kilos de comida a familias necesitadas

La medida ya ha beneficiado a un centenar de hogares de esta localidad

Primitiva Sánchez Vidal, 102 anys d'experiències

✍️ Héctor Borja, nét de Primitiva, i Elisa Ortega, besneboda

Tant l'Ajuntament de Borriol com el de Borriana, on viu actualment, han homenatjat Primitiva Sánchez Vidal, que ja té 102 anys. Va nèixer el 8 de novembre de 1911 a Borriol, va ser la major de 8 germans i va créixer al nostre poble. Ella conta que la seua boda va ser l'última celebració feta a Borriol abans de la guerra. Se'n va anar de viatge de nòvios a València i al segon dia, quan es van alçar estava València plena de tancs i van saber que havia començat la guerra civil. Va tindre el primer fill, Pepito, en plena guerra, i als pocs mesos, amb l'home al

front i sense cap familiar se'n va anar amb el xiquet a peu a La Pobla Llarga, on li havien dit que estaven els seus germans i pares, i allí els va trobar. Després va tornar a viure a Borriana. I més tard va tindre la segona filla, Maria Rosa.

La tia Primi ha sigut una dona forta i lluitadora. Ha passat mil aventures i sempre ha tirat avant. Ha vist morir tots els germans i molta gent propera, però sempre la voràs amb el seu collaret de perles, els llavis pintats i de bon humor.

Primeres festeres de la tercera edat

La regina i les dames de les passades festes d'agost van ser un tant especials. Elles van ser dones de l'Associació de Pensionistes i Jubilats San Bartolomé. La regina, Carmen Vicent i la seua cort d'honor Paquita Dols, Lola Falomir, Antonia Meliá, Tere Rubio i Josefina Mundina, van ser les protagonistes de les festes. Una bona i emotiva iniciativa que ha animat als nostres veïns i veïnes més majors en les seues particulars festes. Enhorabona!

Propietat: Antonia Meliá

Fira d'arts i oficis a la plaça El Pou

El passat mes d'octubre es va realitzar una fira d'arts i oficis a la Plaça del Pou. Xicotets artesans van mostrar el seu treball i els seus productes als veïns de Borriol. També es va realitzar una trobada de bollleres de diferents localitats i un concert de la Unió Musical Lira Borriolenca. Aquests actes es van realitzar el mes en què el pou de la Plaça del Pou complia 100 anys.

III Cursa contra el càncer de mama

El passat mes de maig, dins dels actes programats amb motiu de la Setmana de la Dona, es va celebrar la III edició de la Cursa contra el càncer de mama. Es va batre el rècord de participació amb més de 250 dones participants de totes les edats. Una mostra més de la força i consciència de les dones per combatre aquest problema.

Un any de pròrroga per als usuaris de Borriol nord

Ara fa quasi un any del tall del subministrament d'aigua per part de l'empresa Facsa a la zona regable del nord de Borriol. Aquesta mesura de pressió provocà nombroses reaccions, desencadenant en un nou període de pròrroga del servei fins el proper 30 de març de 2014, amb noves condicions en el contracte.

Durant aquest temps, la junta gestora dels regants, ha tramitat un projecte de concessió d'aigües front la Confederació Hidrogràfica del Xúquer, tràmit necessari per a poder constituir-se en Comunitat de Regants i d'aquesta manera assumir el subministrament d'aigua, a més de negociar els terminis amb l'actual empresa gestora, per a la cessió de les instal·lacions, actualment encara sense acord definitiu.

El Borriol més solidari

Molts han estat els actes que en en les darreres setmanes els borriolencs i borriolenques han mostrat la seua vessant més solidària. D'una banda, com cada any, es va celebrar la Diada Solidària a càrrec de Món Obert. També, la Volta Nadalena organitzada pel Club Muntanyer La Pedrera va voler ser solidària, i va recollir aliments per les famílies que més ho necessiten. Així mateix, a l'antic local de la farmàcia, ja fa un temps que podem trobar un Mercat Solidari gestionat per Càritas. Al mateix temps, es continua fent la recollida de taps solidaris.

Borriolencs i esportistes d'elit: Pablo Linares i Miriam Espín

Dos joves borriolencs han aconseguit nous èxits esportius en les seues especialitats. Els dos ja són coneguts per tots nosaltres.

En pilota valenciana, Pablo Linares ho ha fet per partida doble. Fa pocs mesos, es va proclamar campió de la Supercopa de Galotxa 2013, en categoria juvenil. Ho va fer amb l'equip Cajamar Godolleta, després vèncer per 50-35 a l'equip de l'Ajuntament de Massalfassar. El jove pilotari va ser, sense dubte, el millor jugador de la final.

Fa menys d'un mes, el 28 de desembre, Pablo va tornar a mostrar el seu talent amb la pilota de vaqueta en vèncer a Ferrer en la Final Individual Sub-23 d'escala i corda. És el primer jugador en proclamar-se campió individual en les tres categories: sub-16, sub-18 i sub-23. Nous títols per a un pilotari que ja és una realitat a nivell professional.

La jove gimnasta, Miriam Espín, del Club Deportivo Lledó, va ser escollida pel Patronat d'Esports de Castelló com a "Millor Gimnasta de Castelló de l'Any 2013". Un reconeixement a l'esforç i a la dedicació d'una esportista referent en gimnàstica rítmica nacional.

Poques setmanes després, Míriam ha continuat mostrant la seua qualitat com a gimnasta, al proclamar-se, junt amb les companyes del Club Riba-roja, subcampiona d'Espanya en Primera Categoria en la final per aparells. A més, van aconseguir la medalla de bronze en la general.

Des d'ací, volem felicitar als dos joves esportistes i animar-los a continuar treballant dur i seguir gaudint amb l'esport.

Nuria peques
PUERICULTURA Y MODA INFANTIL

NURIA SOLIVA
C/ Alicante, 2 bajo B - 12190 Borriol (Cs)
T. 606 840 623 - nsoliva@hotmail.es

Continua la recollida de fotos antigues

La secció de fotografies antigues és una de les més valorades pels nostres lectors. És per això que el recull d'aquestes no es pot aturar. Cada any, dos caps de setmana del mes d'octubre, l'Associació Cultural La Botalària s'instal·la davant de l'Ajuntament per recollir i digitalitzar aquelles imatges que desperten tants records i sentiments.

Les fotografies antigues formen part del passat i la història dels borriolencs i borriolenques. És per això que compartir-les és un bé pel nostre poble.

Si així ho voleu fer, la Botalària sempre està oberta a tots vosaltres. Vos podeu posar en contacte amb nosaltres els dies de recollida de fotos o a través del nostre correu: botalaria@gmail.com

I Concurs Fotogràfic de la revista La Botalària

La nostra revista pretén ser un espai obert on tots els veïns i veïnes del nostre poble puguin participar. La darrera iniciativa ha sigut posar en funcionament el I Concurs Fotogràfic de la revista La Botalària. Els participants van presentar les seues fotografies, directament relacionades amb Borriol. El jurat, format per membres d'aquesta associació, va decidir la fotografia guanyadora. El premi ja l'han vist: ser portada de la revista que tenen entre mans. El guanyador de la primera edició va ser Salva Alfaro, que a més va rebre un xec per valor de 50€ en material fotogràfic.

Després de l'èxit de participació d'aquest any, ens agradaria agrair a tots els participans que es van animar a presentar els seus treballs.

Des de l'Associació Cultural La Botalària intentarem continuar fent de La Botalària la revista de tots i totes.

InfoAlfaro
Informàtica

www.infoalfaro.com

Tel: 964 32 22 84

Borriolencs pel món: Leonor Ramos Esteve, borriolenca resident a Vietnam

✉ Àlex Tena Roca

Leonor al Hoan Kiem Lake de Hanoi

Molts són els borriolencs i borriolenques que, per unes raons o altres, viuen en ciutats arreu del món. En aquesta ocasió, viatgem a Hanoi, Vietnam, per trobar-nos amb Leonor Ramos Esteve, borriolenca de 33 anys.

Què t'ha portat a Vietnam? Com vas arribar?

Em va portar al Vietnam el treball i les ganes de viure una experiència personal i professional a l'estranger, en un altre continent. Des de petita sempre m'havia fet il·lusió conèixer altres països, així com cultures, però de veritat mai m'havia imaginat anar tan lluny de casa.

Buscava un nou repte professional quan vaig veure una oferta amb Ferro (per a la companyia on ac-

tualment treballo), on hi havia una vacant per a Àsia. Vaig presentar la meua candidatura amb la sort que vaig ser elegida per viure aquesta nova aventura.

A què et dediques exactament?

Sóc Enginyer de servei tècnic (això posa a la meua targeta de negocis). L'objectiu del meu treball és introduir la nova tecnologia de decoració per injecció de tinta a Vietnam, un dels majors productors de rajoles ceràmiques a tot el món. Assessorament i anàlisi de les necessitats dels clients, així com cobrir totes les seves expectatives per a aquesta nova tecnologia. La posició implica mantenir la cooperació i la coordinació dins dels equips de treball culturalment mixtes (Sud-est Asiàtic) de Ferro.

www.gruporavi.es

CTRA. CASTELLON - MORELLA KM. 12'5
12190 BORRIOL
Tel. 964 32 16 52 ■ Fax 964 32 14 75 ■ Mòbil 616 94 61 77

Quant de temps fa que estàs?

Ja porte 2 anys a Vietnam. Jo visc a la capital que es diu Hanoi però viatge per treball a Tailàndia i Malàisia de tant en tant.

Adaptació: clima, menjar, idioma, costums.. (diferències més significatives entre eixe lloc i Borriol)

L'adaptació al clima no m'ha estat difícil perquè aquí pràcticament fa fred 3 mesos a l'any i a mi m'agrada la caloretta, anem en màniga curta i pantalons curts fins al desembre. L'únic que el percentatge d'humiditat és molt alt així que, tant la calor com el fred, es pateix uns mesos molt més que a casa, Borriol.

Respecte al menjar no està malament si t'agrada molt l'arròs i les verdures bullides. Jo en menje de tant en tant però em solc cuinar a casa o anar a restaurants de diferents nacionalitats. Ací trobes de tot, fins i tot pernil, però quan compres coses que no són nacionals del país el preu es paga alt. Trobe a faltar la coca de tomata!!!

Quant a l'idioma, pràcticament impossible. Segons l'entonació una mateixa paraula té 7 significats diferents. Així que només sé les frases i paraules claus de la vida quotidiana: quan costa? números, dreta, esquerra...

Què portaries de Borriol a Vietnam? Què portaries a Borriol des de Vietnam?

De Borriol al Vietnam, millor dit de Borriol a Hanoi portaria el sol i el cel celest. Aquí és bastant habitual tindre dies grisos i el sol no és tan fort com el de casa.

En canvi de Vietnam a Borriol portaria la quantitat de llacs que tenen per tot arreu i la vegetació. Davant de casa meua hi ha un llac (West Lake) tan gran per estar dins d'una ciutat que sembla la mar. Quant a la vegetació, aquí està tot molt verd i ple d'arbres.

Leonor davant el Musuleum de HoChiMin

Quina relació tens amb Borriol? (parles a sovint amb la gent d'ací, véns proud, mantens poca relació...)

Torne a casa dues vegades a l'any, una per Nadal i l'altra per a les vacances d'estiu. Amb els meus pares parle totes les setmanes una bona estona però amb els amics bastant menys. El major inconvenient és la diferència horària, aquí són 5 o 6 hores més que a Espanya segons el període de l'any i amb la qüestió d'horaris, treball... és una mica complicat. Sempre que torne a casa procure quedar amb tothom, cosa que resulta ser estressant i difícil per falta de temps, no done l'abast.

Com veus Borriol des del Vietnam?

Borriol el veig com un poble xicotet on vaig créixer i vaig gaudir de la meua vida fins que em va picar la curiositat per conèixer altres llocs del món. Cada vegada que torne, en passar l'última redona de l'autovia i veure les muntanyes i el castell m'emocione, pense: ja estic de tornada a casa!!!

Paisatge de Ha Long Bay

És veritat que el poble va canviant i que creix i s'expandeix però els seus característics llocs segueixen intactes: la Font, Sant Vicent, la Placa del Pou... cosa que espere que romanga així tota la vida. Així com la seua gent, sempre alegre i amb ganes de festes.

Idea de tornar? Quan? Com t'ho plantejges?

La idea de tornar em gira pel cap de tant en tant, però la veritat, encara m'agradaria viure fora una temporada, altres destinacions, altres països... Així que no em planteje res, les circumstàncies de la vida m'ajudaran/dictaran l'elecció a prendre en un futur. Supose que més tard o més prompte tornaré perquè la "terreta" tira molt, ja veurem què passa.

Curiositats i anècdotes...

Com a anècdota curiosa en tinc una especial. Un bon amic de Barcelona que viu a Hanoi i que té un bar / botiga de bicicletes em va demanar un favor per a la inauguració del seu negoci, que preparara una paella per a amics i coneguts. Aquell mateix matí em va dir que estava esperant a un amic seu de Castelló que anava a visitar-lo aprofitant el seu viatge de noces. Em va comentar el nom del noi i em va preguntar si el coneixia, jo no tenia ni idea de qui era.

Mentre ens menjàvem la paella va arribar la parella de recent casats al local, amb la sorpresa que la

dona d'aquest noi era una altra Borriolenca, Virginia Bernat, la filla de "Pepito Caritat". Així que més sorpresa i anècdota que dos borriolenques que es troben de casualitat a Hanoi menjant paella juntes...

Moltes gràcies!

Leonor a l'entrada típica d'una pagoda

	OSTEOPATIA-QUIROMASSATGE	
	Víctor Castelló Ucher	
	Cofenat nº 4257	
	Cita prèvia	
ESTRUCTURAL, VISCERAL, SACRO-CRANEAL, METAMÓRFIC		Avda. Saragossa, 13. Borriol 964 322 061 osteopata@castesan.es castesanborriol@yahoo.es

Què opina la gent sobre...

- 1- Què opines de les pintures rupestres de la Joquera?
- 2- Què opines de la situació de les piscines municipals?
- 3- Què opines del servei mèdic d'urgències a l'ambulatori del nostre poble?

Rosaura Forcada Esteve
28 anys

- 1- Podrien fomentar la seua restauració i cuidar-les. És una llàstima.
- 2- Vergonyós. És un servei municipal molt car per tots els borriolencs. Dos anys tancades és una vergonya.
- 3- He tingut la sort de no haver d'anar.

Victor Llorens Personat
33 anys

- 1- Ahir mateixa vaig anar. No vaig vore res. Estan molt malament.
- 2- Una cosa que fa molt de paper a tots, i no li traiem el partit que li podem treure. El mateix passa amb les pistes de tennis, estan en molt mal estat.
- 3- No he anat. No puc opinar al respecte.

Isabel Linares Bayo
28 anys

- 1- No he tingut l'oportunitat de veure-les. Crec que s'haurien de donar a conèixer un poc més.
- 2- Lamentable l'estat en què estaven fins ara. Han tardat molt de temps en acondicionar-les. Les han obertes molt tard i és molt car.
- 3- Si vas per alguna cosa lleu, no hi ha problema. Per a alguna cosa més greu, crec que el servei és insuficient i has d'anar a Castelló.

Arcadi Babiloni Urruticoechea
46 anys

- 1- Són una relíquia del nostre poble. Crec que ja no es poden visitar, però jo les vaig vore quan ere més jovenet.
- 2- Estan ben situades. Crec que es podrien aprofitar els terrenys del costat per construir instal·lacions dedicades a altres esports.
- 3- Les vegades que he anat, m'han tractat de meravella amb molta amabilitat per part de l'infermera i el metge.

Chelo Pallarés Martí
58 anys

- 1- És molt bonic. S'ha de excavar i mirar més a fons. Segur que hi ha més coses interessants.
- 2- Fatal. No hi ha cap poble que hagen tingut les piscines municipals sense acondicionar tant de temps. Fan molta falta.
- 3- Donen un bon servei, no tinc cap queixa. Depèn molt del metge. Hi ha gent que s'ha queixat. També és cert que estem molt prop de Castelló.

Antonio Linares Rubio
71 anys

- 1- He anat moltes vegades. M'agraden molt.
- 2- Havien d'estar més temps obertes per a tots els usuaris. No sé el motiu pel qual han estat tant de temps tancades.
- 3- Estic content en el servei que he rebut.

Nous borriolencs: Vasile Savu Toma

 Maite Vidal Bernad

NOM: Vasile Savu Toma

ORIGEN: Romania
(Targoviste)

PROFESSIÓ: Muntador de
mobles

RESIDÈNCIA A BORRIOL: 9
anys (a Castelló des del
1998)

Vasile és un dels nous borriolencs més coneguts al nostre poble, potser perquè alguna vegada ha anat a muntar un moble a la vostra casa o potser perquè és un fan incondicional del Barça i l'heu vist celebrant algun gol. Ell, juntament amb la seua dona Alina i la seua filla Vanesa, ens van convidar a passar la vesprada a sa casa, convidant-nos a berenar unes xocolatines que estaven delicioses. Els tres ens van fer valorar més el nostre poble i pensar en totes aquelles persones que per obligació han hagut d'abandonar i abandonen a la seua família i el seu lloc de naixement per buscar un present i futur millor.

Quin va ser el motiu que et va portar a deixar el teu país i vindre a Borriol?

Me'n vaig anar del meu país perquè allí, hi havia una dictadura, era impossible fer res, tot estava controlat i amb eixe règim no estava permès eixir d'allí, tenia pocs diners, poques oportunitats de futur i necessitava anar-me'n.

Com que tenia un germà a Castelló vaig decidir anar-me'n amb ell, vaig estar uns anys treballant com a muntador de mobles fins que vaig conèixer Ramón i vaig anar a treballar amb ell, sempre li estaré agraït per tot el que m'ha ajudat. Com que tenia la feina a Borriol, m'agrada molt més el poble que la ciutat i vaig anar coneixent gent, vaig decidir quedar-me ací.

ADMÓN. LOTERÍAS, PRIMITIVA Y QUINIELAS

Ximen Pérez d'Arenós, 3
Teléfono 964 321 482

Què trobes més a faltar del lloc d'on vens?

Trobe a faltar la meua família, de la resta no em falta res, ací la vida és molt millor. Potser també trobe a faltar els sabors dels menjars, ací la carn no té el mateix gust, no ens agrada tant com la de Romania, tot i que ens la mengem igual.

Què és el que més i el que menys t'agrada de Borriol?

El que més m'agrada de Borriol és la gent, la tranquil·litat, respirar l'aire fresc, poder aparcar prop de casa... a banda sóc aficionat al Barça i m'agrada molt anar a vore el futbol amb els amics al bar. No hi ha res que no m'agrade, estic tan bé ací que no li trobe inconvenient a res.

Com t'has adaptat al clima, menjar, llengua... ?

M'he adaptat de meravella, molt ràpid. El clima allí és pitjor, fa molt més fred i hi ha neu; però ací el fred és diferent, hi ha molta humitat i la sensació de fred és més gran. A vegades parle amb la meua família i estan a -15°C: a l'octubre ja està la calefacció encesa. Respecte al menjar, a mi m'agrada tot, al principi em costava un poc ja que allí no hi ha ni calamars, ni sèpia, ni marisc. A més a més, allí el menjar congelat ni existeix, es menja tot fresc. La carn d'allí m'agrada més, els animals es crien d'una altra manera. Respecte a la llengua, jo parle valencià moltes vegades i moltes paraules són iguals al romanès, per tant, no m'ha costat molt entendre aquesta llengua.

Què portaries de Borriol al teu país i del teu país a Borriol?

De Borriol al meu país portaria la paella, que és un menjar que m'agrada molt. I del meu país a Borriol

portaria la meua família, a ma mare, a la meua germana...

On veus el futur de la teua família?

El futur de la meua família està més clar que l'aigua: el veig ací a Borriol. Millor que Borriol no trobaré res, tenim la tranquil·litat del poble i ho tenim tot a ma, Castelló està a 5 minuts i quan volem podem anar.

Ara en la crisi hi ha molta gent que s'està plantejant tornar al seu país, tu t'ho plantes?

Com que tinc feina ni m'ho plantege. Estic molt bé ací i tornar allí se'ns faria molt difícil. Allí els preus són com ací però els sous són molt més baixos. La pensió de la meua mare és de 90 euros i per exemple una llauna de Coca Cola val 1,70 euros. La vida és difícil, sí que hi ha feina però no es paga bé. Hi ha gent que se'n va a Romania però ho fa mentre busca treball ací i estic segur que quan el troben abandonaran Romania. La mentalitat allí és molt diferent, l'amo d'una empresa és qui mana i pot fer amb tu o amb la gent del teu entorn el que vulga i si no perds el teu treball. Allí has de pagar per tot, si necessites un metge, una ambulància... has d'anar amb els diners per davant. Encara qua a Espanya hi haja crisi, em quede ací, no vull tornar al meu país.

Quin consell donaries a un amic teu que vinguera ara al nostre poble?

Li diria que vinguera, que ací es viu molt bé, hi ha molta tranquil·litat, bon ambient i la gent és molt amable, hi ha aire fresc i està prop de Castelló que és una ciutat on pots disposar de totes les facilitats.

dental
BORRIOL

Av. Zaragoza, 69 • 12190 Borriol (cs)
964 32 32 65 • dentalborriol@gmail.com

Bazar La Torre, C.B.

Electrodomésticos, Ferreteria,
Flores, Regalos, Menaje Cocina,...

País Valencià, 45-B
Tel./Fax 964 32 11 72
12190 BORRIOL

Exhumació d'afusellats de la Gerra Civil

 Ivan Torres Pallarés

Antonia Valls veient el treball d'exhumació. Fotografia: Carme Ripollés Martínez

La província de Castelló es va veure durament afectada pels conflictes bèl·lics de la Guerra Civil des d'abril de 1938, quan les tropes franquistes van entrar al País Valencià pel nord de Castelló. Borriol va ser una de les poblacions de La Plana Alta que més repressió va patir, després d'Almassora. Aproximadament un 7,32% dels 3142 borriolencs i borriolenques van patir l'opressió franquista. Alguns, fins i tot, van arribar a perdre la vida. A Borriol hi ha comptabilitzats 23 persones executades. La majoria d'aquestes van ser afusellades a Castelló. Els primers afusellats van ser José Valls Casanova (espardenyer) i Luis Messeguer Pascual (picapedrer) el 2 de setembre de 1938 al cementeri de Borriol.

75 anys després, els familiars de José Valls Casanova han realitzat la primera exhumació de les víctimes de la Guerra Civil a Borriol. Benjamín Balaguer, el seu fill Carlos, Antonio José Balaguer i la resta de família van constituir "l'Agrupació de familiars de víctimes de la fosa comú del cementeri de Borriol" amb la col·laboració del Grup per la Recuperació de la Memòria Històrica de València (GRMHV). Al setembre de 2013 es va realitzar l'exhumació, que va concloure amb l'aparició de 17 cossos sense evidències

Classificació dels ossos per a l'anàlisi

PERRUQUERIA ANA LINARES

Avda. Saragossa, num.84 BORRIOL

 Telf. 964 32 11 24

de mort per arma de foc. Actualment, els cossos estan sent analitzats al departament de toxicologia i legislació sanitària de la Escuela de Medicina Legal de la Universidad Complutense de Madrid. Els resultats determinaran si entre aquestes persones s'entrem les restes de José Valls, o si, pel contrari, el cos es dona per desaparegut.

El GRMHV ha explicat que "durant dècades, en els anys de la postguerra, es van realitzar soterraments sobre altres ja existents, es van aprofitar i reaprofitar fosses, especialment entre els ciutadans més humils, que moltes vegades eren depositats en osseres sense avisar a la família, així que es van destruir restes, i açò és el que ha pogut succeir a Borriol".

Antonia Valls, filla de l'afusellat, espera recuperar el cos del seu pare que va morir als 48 anys, per soterrar-lo amb el de la seua mare. "Jo vull que el meu pare estiga com les persones, no com un gos".

Aquesta ha estat la primera exhumació a Espanya finançada amb micromecenatge a través de la xarxa. La iniciativa va estar recolzada per 299 aportacions que van recaptar més de 7000€ amb què realitzar el projecte. Altres exhumacions i projectes d'aquest tipus han començat a utilitzar aquesta via de finançament degut a l'èxit d'aquesta campanya i a la suspensió de les subvencions per a la Memòria Històrica que ha realitzat l'actual govern. L'exhumació també ha estat possible gràcies a la professionalitat dels especialistes que han treballat de manera altruista.

El coordinador del Grup per la Recuperació de la Memòria Històrica, Matías Alonso, ha presentat diversos documents sobre fosses comunes i ha informat sobre els afusellaments del País Valencià, entre ells el de José Valls, al Comitè de Nacions Unides que investiga les desaparicions forçoses a Espanya. Aquest comitè internacional s'ha pronunciat a favor de peticions com la de Matías, argumentant que el govern espanyol no està actuant contra les desaparicions forçoses.

Gran part de la informació dels afusellats de Borriol ha estat extreta del llibre "Els afusellaments al País Valencià" de Vicent Gabarda. En aquest exemplar es

pot encontrar la llista d'afusellats de cada poble, així com dades històriques de les diferents zones del País Valencià durant la Guerra Civil i el franquisme.

Exhumació al cementeri de Borriol

Zona del cementeri on presumptament es van realitzar els afusellaments

Hnos. Chiva C.B.
COMERCIO

C/ Sanchis Guarnier, 9
12190 BORRIOL (CASTELLÓN)
Tel 964 321 118

Benlloch acull les XVIII Jornades Culturals a la Plana de L'Arc

✉ Joan Serafi Bernat Martí

Aquest any la divuitena edició de les Jornades es van celebrar per segona vegada al municipi de Benlloch, durant el darrer cap de setmana d'octubre, és a dir, els dies 25, 26 i 27. L'Associació Cultural Amics de Subarra ha estat la responsable de l'organització. Ha tingut el recolzament de la UJI, l'ajuntament de Benlloch, la Diputació Provincial, el Institut d'Estudis Catalans, i diferents empreses i moltes de les associacions locals.

Després de l'acreditació dels congressistes i la recollida dels materials, es va dur a terme la inauguració, amb nodrida representació d'autoritats, a l'Auditori (un lloc ben apropiat per aquesta mena d'actes). Van intervenir Àngel Ribés (alcalde de Benlloch), qui va donar la benvinguda i va mostrar la seua profunda preocupació pel futur dels ajuntaments i dels municipis mitjans i petits si s'arriba a aplicar la reforma de l'administració local en els termes del projecte presentat al Congrés dels Diputats i publicat al Butlletí del 6 de setembre; Francisco Martínez, vice-president de la Diputació Provincial, qui va explicar les mesures que l'esmentada institució està impulsant

per afavorir el desenvolupament als pobles del seu àmbit competencial, així com les darreres decisions del govern regional que, va dir, permetran la posada en funcionament de l'Aeroport, i Vicent Climent, Rector de la UJI, qui, després de manifestar el recolzament que des del principi dóna a aquesta activitat que ell dirigeix, va insistir en la transcendència de les Jornades per consolidar els vincles entre les comunitats de la comarca i construir societat civil.

La conferència inaugural va estar a càrrec de Salvador Fernández Cava (poeta, filòleg, i un dels majors especialistes en la història dels guerrillers antifranquistes), i la va titular "Els maquis". De manera clara, concisa i precisa va anar exposant alguns dels principals trets del paper que va jugar l'Agrupación Guerrillera de Levante y Aragón i, molt especialment va recordar a alguns dels protagonistes més destacats. La vesprada va continuar amb la inauguració de dues exposicions i la presentació dels dos corresponents catàlegs: la primera, "El legado de la guerrilla", constituïda per un bon grapat de imatges

Raúl Zaragoza Balaguer
 MAPFRE
 Agente de Seguros Exclusivo de
 MAPFRE FAMILIAR SA
 N° de Registro DGS y FP C005850243838C

Calle El Molí, 1
 12190 Borriol Castellón España
 T +34 964 32 30 48
 M +34 638 88 42 90
 F +34 964 32 15 64
 rauzara@mapfre.com

que Juan Plasencia (fotògraf, professor) va poder obtenir d'alguns guerrillers que han sobreviscut fins a l'actualitat, aquests quadres estaven recollits dins del "Dipòsit de la Participació": La segona exposició, "Esportistes dels nostres pobles", estava dedicada a les persones que amb el seu esforç diari per superar-se aconseguen el reconeixement de veïns i significatius trofeus. Els materials s'ensenyaven a un edifici que s'acabava d'enllestir, la "Nova Sala de Cultura", dins de l'espai on es concentren els serveis municipals: administratius, sanitaris, educatius, esportius, culturals...

El dissabte pel matí es va dedicar a les comunicacions, que sobre diversos temes comarcals, van preparar Carme Bernat Mateu, Consuelo Bort, Carlos Mallench Sanz i Joan C. Martín. Abans de dinar Vicent Pitarch va fer una xarrada sobre "L'escola valenciana, fonament de democràcia" i a continuació es va inaugurar l'exposició "Ensenyar valencià en temps difícils" que estava al mateix Auditori. Després de menjar va continuar la tasca amb una ràpida presentació del llibre "Els masos de Benlloch", per donar pas a la taula redona sobre "Transformacions actuals de la societat rural", en la qual van participar Jaime Escribano (professor de geografia de la Universitat de València), Josep Pérez Soriano (professor de sociologia a la Universitat de València) i Vicent Querol (professor de sociologia a la UJI), fent de moderador Artur Aparici (també professor de so-

ciologia a la UJI). I en acabar-se aquest debat es va continuar amb l'acte pel carrer "El voladoret", que va permetre gaudir a grans i menuts amb la música, les dansades i la participació dels xiquets, sent especialment vista la participació dels gegants.

El diumenge a primera hora van continuar les activitats amb una visita a diferents indrets del poble i del terme: Àngel Pitarch (professor de construccions arquitectòniques de la UJI) i Beatriz Sáez Riquelme (professora d'expressió gràfica arquitectònica de la UJI) van explicar "in situ" alguns trets de l'arquitectura civil del poble; Lluís Ramos Santamaria (professor universitari d'educació física), al frontó de la plaça de Sant Antoni va explicar la tradició del joc de la pilota a les localitats de la comarca; Xavier Allepuz (historiador, va parlar del tram de la via Augusta, el camí dels romans, que ha estat recentment recuperat, i Antonio Gómez Pajuelo (biòleg) va dirigir una passejada pel terme, fins aplegar a la zona de Subarra. En tornar es va tenir el dinar de cloenda dins del qual, a més de les valoracions i agraïments pertinents, es va anunciar que pel proper any Vilanova d'Alcolea s'encarregarà d'organitzar la dinovena edició. Una vegada més, les Jornades han estat un revulsiu cultural pels pobles participants, un lloc on debatre i on presentar reivindicacions i propostes de futur, i una ocasió per retrobar-se persones que comparteixen similars inquietuds i valors.

EL RACONET

Plaza la Font, 29
Tel. 964 32 18 47
12190 Borriol
Castellón

Los fines de semana puedes encargarnos pollos a l'ast y como no paella, arròs del senyoret, fideuà... o consúltanos por nuestros pasteles de tortilla

El nou PGOU de Borriol

✍️ Carlos Castellano Delcampo

Un Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU), és un document públic amb caràcter de llei en què s'estableixen els criteris i directrius a seguir en l'urbanisme del Municipi per esdevenir un creixement ordenat, respectant els trets culturals, ecològics, viaris...

Encara que és l'ajuntament l'organisme encarregat de l'aprovació del PGOU, en el procés tenen veu els organismes competents en la matèria, Conselleria i la ciutadania. Aquesta participació de diversos organismes, fa que el procés passe per uns períodes dilatats en el temps.

La redacció d'un PGOU ha de passar per 5 fases:

1. Informació urbanística i diagnòstic

Anàlisi de la situació que fixa els problemes i necessitats a què s'ha de donar resposta.

2. Avanços

Document que explora les possibles respostes, formulant les alternatives possibles. Aquest document se sotmet a exposició pública, donant així l'oportunitat de presentar suggeriments.

3. Aprovació inicial

Es recullen les alternatives de l'avanç més idònies. Aquest document se sotmet, també, a exposició pública i s'obre un període per presentar al·legacions.

4. Aprovació provisional

L'equip tècnic incorporarà les aportacions realit-

zades i formularà el document que serà sotmès a l'aprovació de l'ajuntament.

5. Aprovació definitiva

El document de l'aprovació provisional serà sotmès a la consideració de Conselleria de la Generalitat Valenciana, qui en cas de donar el vist i plau, ho notificarà a l'ajuntament per tal que l'aprove amb caràcter definitiu i siga d'aplicació.

Al 2008 es va preparar un PGOU amb massa sòl urbanitzable i la Generalitat el para en el Concert Previ. Era un pla basat en el creixement exponencial del sector de la construcció en l'època de seua redacció. A l'hora de presentar-lo a la Conselleria ja comença la crisi a tot l'estat i es paralitza el pla, per no adequar-se a la nova situació socioeconòmica.

A continuació es redacta un nou PGOU més acord a les exigències de creixement del municipi en els propers anys; amb molta menys superfície urbanitzable que el seu predecessor, evitant el perill de conurbació al sud del municipi que suposava una barrera per a la interconnexió d'espais verds.

A l'octubre de 2013 l'Ajuntament va exposar al públic la versió preliminar del Pla General, incloent l'informe de sostenibilitat ambiental. Documents redactats per l'arquitecte Rafael Ibáñez i el doctor en biologia Gerardo Uriós.

Actualment, el PGOU està en tràmits administratius en la Generalitat Valenciana amb la finalitat que no

hi haja incompatibilitats d'aquest amb les infraestructures viàries, de telecomunicacions, energètiques, culturals, etc. ja existents.

S'espera que pròximament siga aprovat per la Generalitat, així l'Ajuntament podrà fer l'aprovació definitiva, i que el PGOU entre en vigor.

En el **PLÀNOL D'ORDENACIÓ ESTRUCTURAL** veiem la ubicació de les principals intervencions:

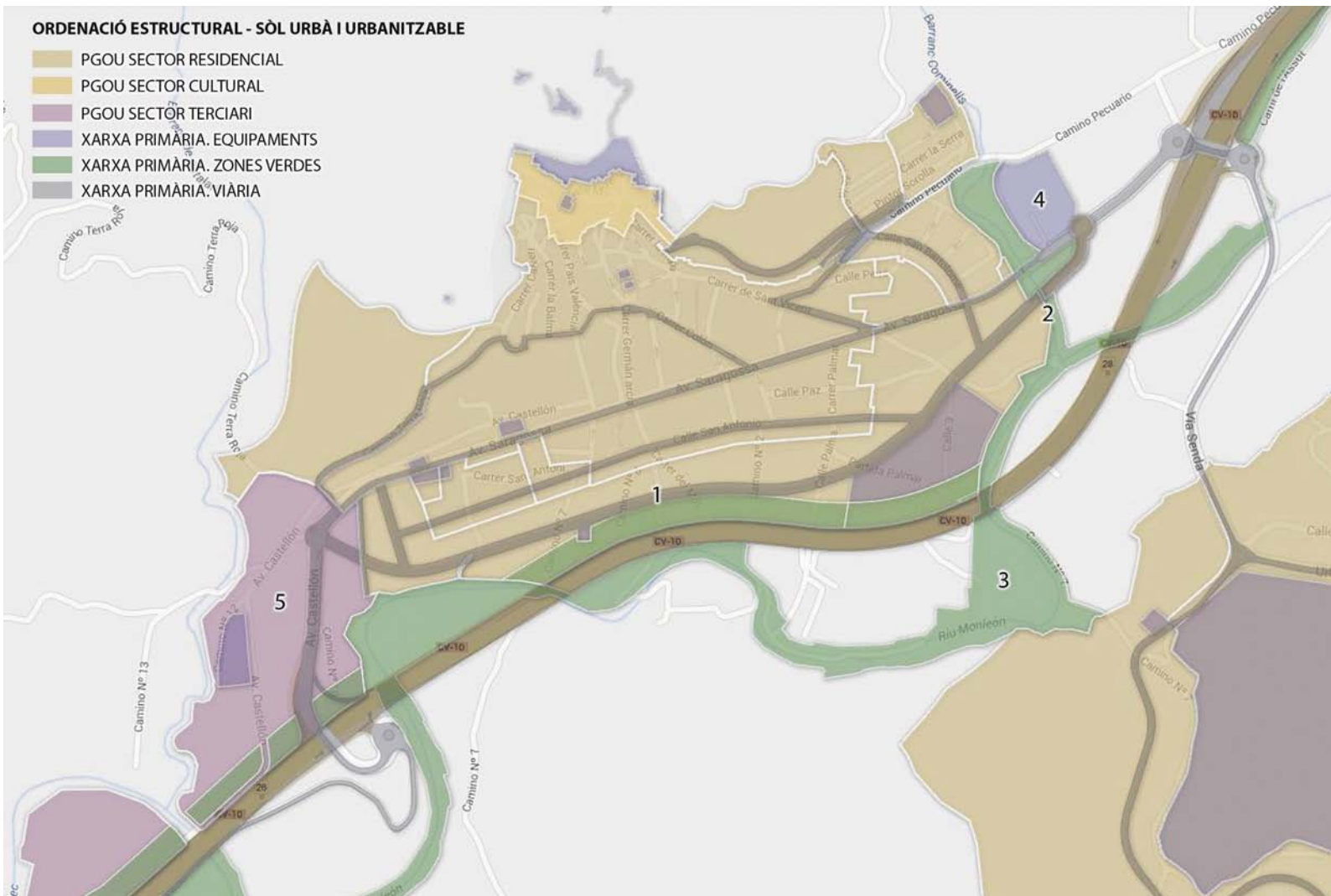
1. VIAL PRIMARI. Es preveu la construcció d'un vial que enllaça la zona Est del poble. Farà el paper d'una circumval·lació i connectarà les entrades Sud i Nord.

2. NOU PONT. El vial primari passarà per un nou pont sobre el barranc de Cominells, millorant la connexió del poble amb la zona que queda separada pel barranc i possibilitant l'expansió cap al Nord.

3. PARC FLUVIAL. Un passeig acompanyarà el curs del riu, creant zones de descans i contemplació.

4. INSTITUT. Els propers anys està prevista la construcció d'un institut a Borriol en aquesta ubicació.

5. ZONA INDUSTRIAL. Es pretén potenciar la producció industrial en la zona Sud del Poble. També estarà ubicada en esta zona la nova depuradora, a l'altra banda de riu.

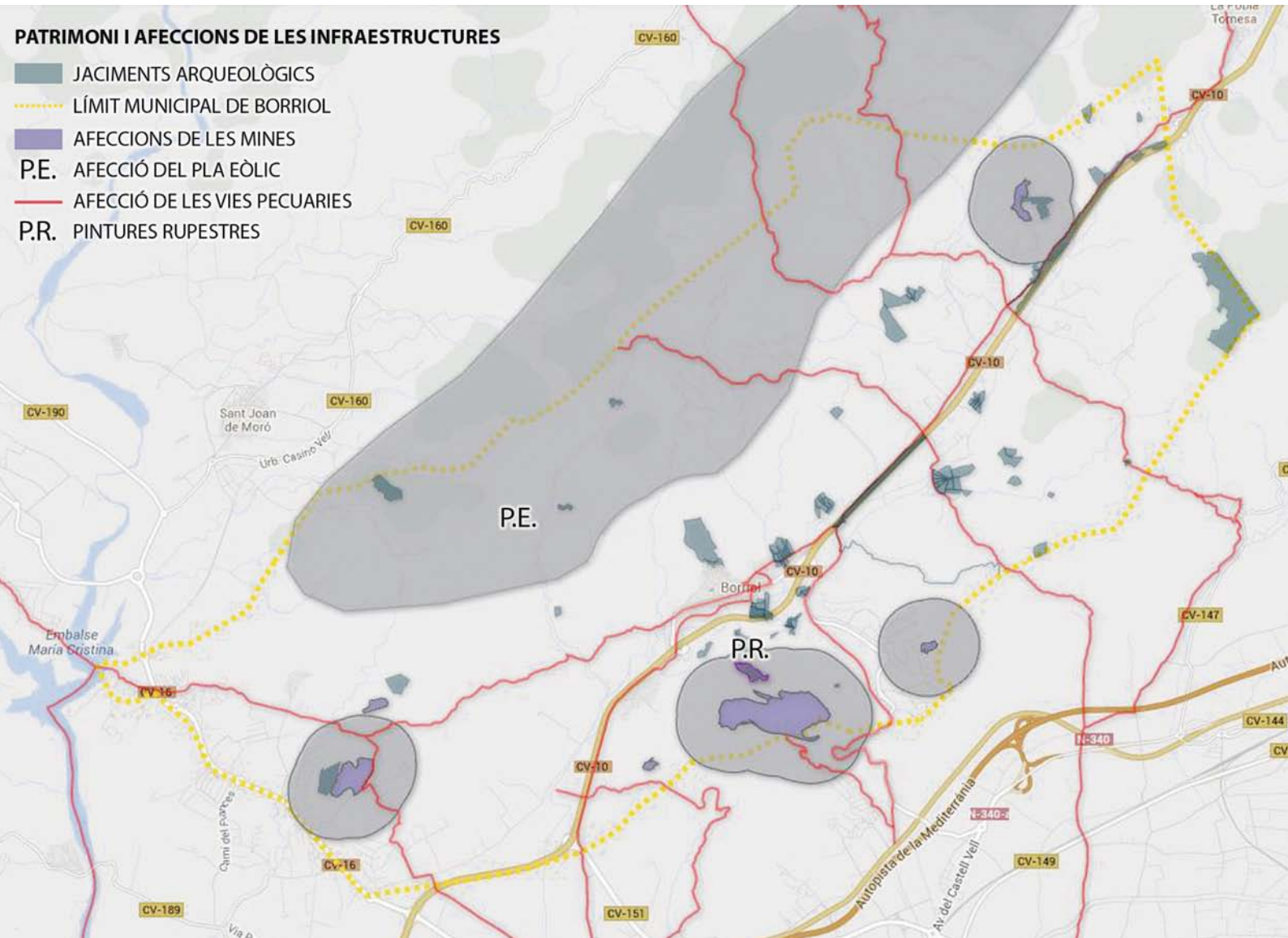
Mari-Luz
Salón de estética

Avda. Zaragoza, 82
12190 Borriol (Castellón)

Telf. 964 32 11 58
Móvil. 615 89 76 55

En el **PLÀNOL DE PATRIMONI** veiem els BICs (Béns d'Interès Cultural) més rellevants del municipi Borriolenc i les zones afectades per aquestos i les

infraestructures, que són els punts clau que ha de respectar i potenciar el pla general.

estètica
Maria José

C/Rei en Jaume, 5 baix dreta - 12190 BORRIOL
T. 964 65 77 62 - 696 09 50 77

Al voltant de l'escut de Borriol

✍️ Mª Consuelo Vilarrocha Pallarés

Escut de Borriol en 1913

Escut actual de Borriol

Amb tota seguretat podríem afirmar que la Corporació Municipal de Borriol no havia disposat d'un emblema propi fins l'any 1974. Les fonts bibliogràfiques antigues que ens parlen al respecte fan referència a l'escut de l'estat espanyol. Este el podem vore perfectament tant en el relleu de la cara nord de la nostra Font com en la creu de l'Ermita de Sant Vicent. És l'escut de l'estat de l'època d'Isabel II (allà pel 1850).

En 1974, ja apareix l'emblema de la localitat en els termes amb què el coneixem avui dia. Tal vegada, en les albors de la Transició Democràtica, al nostre poble, com en altres de la província, es va començar a tramitar la formalització del nostre emblema. Alguns van completar tot el procediment administratiu requerit, fins quedar legalitzat a tots els efectes. La nostra Corporació, per les raons que foren, no el van completar. L'escut i la bandera que avui coneixem com a propis ni estan avalats pel Consell Tècnic d'Heràldica i Vexil·lologia ni aprovats per la Conselleria de Presidència. A la vista d'este fet, he proposat al Ple de l'Ajuntament i posat en marxa

una sèrie d'actuacions amb la finalitat de legalitzar les nostres ensenyes. Tot i això, el procés és molt lent, a més també hem volgut aprofitar l'ocasió per a fer unes correccions en alguns errors del disseny actual, així com adaptar l'escut a les exigències de la normativa actual. Per a la consecució de l'objectiu s'ha establert un grup de treball per a complimentar les esmentades consideracions, tenint en compte la busca d'un consens en un projecte que satisfaga a tots. Voldria agrair tot el treball i la col·laboració d'Hèctor Ramos, funcionari de l'Ajuntament, en este treball. Ell, amb la seua curiositat per estudiar l'escut actual, va ser qui em va dir que el nostre escut no estava "legalitzat". També fer extensible l'agraïment al grup de treball, tots ells de Borriol. Com he comentat, el procediment és llarg i una vegada arriba la conclusió dels treballs i aprovats pel Consell Tècnic d'Heràldica i Vexil·lologia, es farà la publicitat pertinent.

Moltes gràcies per donar-me l'oportunitat d'escriure en esta revista.

El Cole de Nani

GUARDERIA-LUDOTECA-MENJADOR ESCOLAR-ANIVERSARIS

C/ Colón, 14 Borriol * Tel.: 964 32 10 77

Noves associacions al nostre poble: Coca fullà i Associació de Joves de Borriol

✉ Àlex Tena Roca

La producció associativa del nostre poble no s'atura. En els darrers dos anys dues han sigut les associacions que han vist la llum.

En primer lloc, Coca Fullà. Una associació "cultura, esportiva i gastronòmica", com ells mateixos es defineixen. Nascuda a partir d'un grup d'amics "de tota la vida" amb l'objectiu de passar bons moments amb les diferents activitats que plantegen. Dos han sigut els actes que han ofert a tot el poble. El passat mes d'abril, amb motiu de les festes de Sant Vicent, van organitzar el "I Concurs de Coques Fullades", amb gran èxit de participació entre els veïns i veïnes del poble. Pocs mesos després, dins de l'acte dels "Autos Locos" van oferir una degustació de "rebu-jito", cosa que va donar un ambient festiu al matí.

Actualment, ja preparen nous actes i projectes pel proper any.

A mitjans del 2013, una gran quantitat de joves borriolencs van decidir associar-se i organitzar-se per dinamitzar i millorar el panorama cultural i festiu del nostre poble, d'on va néixer: l'Associació de Joves de Borriol. Molts han sigut els actes que han organitzat: concert de grups locals, classes de zumba, dinar de penyes, campionat de futbol i dards, entre altres.

Des d'ací felicitem a les dues associacions i valorem molt positivament que els borriolencs i borriolencs no deixen de trobar-se per dur a terme les seues aficions i dinamitzar la vida cultural del poble.

C/ Colón, 2
Tel. 964 32 14 48
BORRIOL (Castellón)

José Vte. Escrig Linares
SERVICIO A DOMICILIO
BARES RESTAURANTES

Any de canvis i incorporacions a la Lira Borriolenca

 Ivan Torres Pallarés

La Lira Borriolenca ha celebrat el XVè aniversari com a societat musical amb una gran diversitat d'actes durant tot l'any. Entre aquests destaca el canvi de director, la creació d'una orquestra de corda o el canvi de nom de l'escola de música.

El canvi de batuta es va celebrar al passat concert de festes patronals. Josep Miquel Martínez es va acomiadar de la banda i del públic per donar pas a Josep Martí, el nou director. El nou fixatge de la Lira Borriolenca, a més de dirigir la banda de Borriol, ha assumit la direcció de l'escola de música.

Aquest any també s'ha creat una agrupació d'instruments de corda. La iniciativa dels pares i mares dels alumnes de violí va comptar amb el suport de la societat musical. L'agrupació naix per contribuir a la formació dels joves músics de corda de l'escola Ramón Sala, però també per omplir un buit que existia en aquest tipus de formació a la nostra localitat. Juan Antonio Ros, des d'un primer moment, s'ha fet càrrec de la direcció.

L'escola també ha estat subjecta a canvis. El passat mes de novembre, durant la festivitat de Santa Cecília, la societat musical va modificar el nom de l'escola. Aquesta ha passat a denominar-se Escola de Música Ramón Sala, en homenatge a l'antic director de la banda.

 per·música
 reparació i venda d'instruments musicals
 C/ Peiro, 9 Borriol
 Tel: 964321682 - 606752460
www.permusic.es

Taller propi de reparació
 Enpinxeria per a l'espectacle
 Alquiler d'equips de Sò
 Muntatge de locals d'oci
 Servei d'afinació i restauració de piano

Visca Sant Antoni!

✍️ Àlex Tena Roca

La Confraria de Sant Antoni ha tingut i té un paper important dins del panorama festiu i cultural del nostre poble. Quan escoltem la paraula festa, ens venen al cap les festes d'agost, la festivitat de Sant Vicent i, com no, Sant Antoni. La primera festa local de l'any, sempre acompanyada pel fred, és cada any ben rebuda pels borriolencs i borriolenques.

Molts són els actes que es celebren, malgrat que el més atractiu, per raons òbvies, siga la foguera.

Les setmanes i dies previs a la festivitat, celebra el cap de setmana més proper al 17 de gener, no són menys importants i interessants. El sorteig de l'ordre en què aniran enganxats els animals al carro, l'elaboració de les primes, els més de 4.000 pastissos i les 2.000 figues "albardaes", l'organització i planificació de cadascun dels detalls, entre d'altres, són els actes més significatius.

El divendres és el dia en què, des de ja fa uns quants anys, s'anomena el confrare d'honor, distingint a una persona per uns o altres motius.

El dia de la Teia, comença amb un bon esmorzar per agafar forces. Antigament a casa del "majoral", Juan "el Valero", actualment a la seu de la Confraria al carrer País Valencià.

Els animals s'aparellen i enganxen al carro per començar el recorregut, sempre el mateix, fidel a la tradició, en què s'anirà recollint la llenya que formarà la foguera.

Cal destacar l'alta participació dels veïns i veïnes del poble, deixant el tronc a la vorera de casa per fer la seua xicoteta aportació. No està escrit a cap lloc, però alguns borriolencs "competeixen" per posar la soca més grossa i com no, provocar els comentaris entre els més curiosos.

El carro a la pujà al Raval. Fotografia: Eloi Pallarés

El carro recorre els carrers i racons del nostre poble sempre amb un mateix final: la plaça El Pou. A la una del migdia, la matxà arriba a la plaça la Font. Una parada important abans d'emprendre un dels moments més vistosos i espectaculars: "la pujà al Raval". La venda de la nostra revista, "La Botalària", s'atura un moment per deixar pas al carro.

L'expectació és màxima. El Raval de gom a gom, els crits i els gestos de nervis dels "sanantonieros", les potes relliscant dels animals, l'esforç de tots. El carro arriba al final de la costera amb la sensació de la feina ben feta. El públic aprofita per veure com avança el muntatge de la foguera i com aquesta agafa forma.

DISCO PUB

Carajillo

borriol

El tercer i últim viatge del carro és el més festiu. Pasqualet, la Banda, les dames si és el cas, els "sanantonieros" amb un que altre tragueta al cos i la gent que, acompanyada dels seus animals, es dirigeix a la plaça El Pou. És el moment en què el mossèn fa la benedicció dels animals i es reparteixen les primes. Tot seguit, es fa un passacarrer fins la Plaça La Torre, on es pot degustar els típics pastissos i les figues.

L'encesa de la foguera és un altre dels moments més intensos. I és que, com ja hem vist, la festa de Sant Antoni és plena de moments emocionants. Els quilos i quilos de llenya, amb el pi al mig, es consumiran al llarg de 3 dies. És tradició donar 3 voltes a la foguera per demanar un desig i la protecció del sant. El diumenge és el "dia de Sant Antoni". Els dolçainers s'encarreguen de despertar al poble. A les 11 del matí, es fa una missa en honor al patró i per la vesprada es fa la processó, amb la participació de tots els animals, els confreres i els obligats.

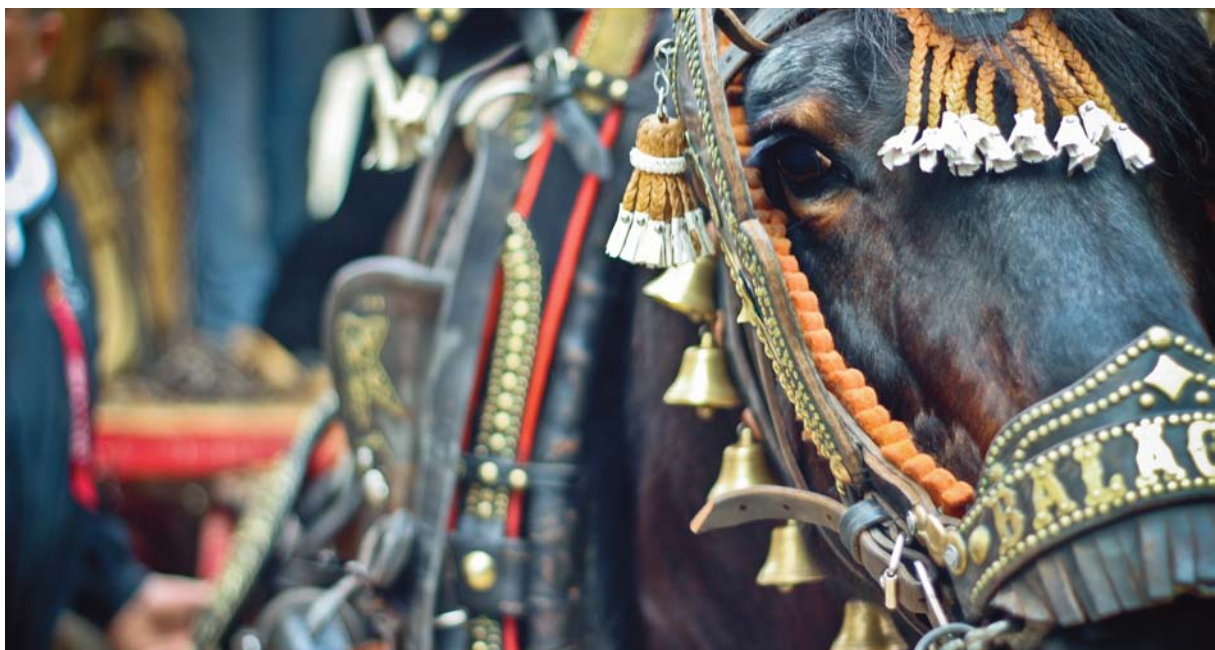
Foguera de Sant Antoni. Fotografia: Belén Ahís

A banda, trobem altres actes que omplen el programa festiu de Sant Antoni, com ara el parc infantil pels més menuts i el tir i arrossegament, també un clàssic de la Confraria, on els animals exhibeixen la seua força.

Un dels actes que ha agafat més protagonisme en els darrers anys ha sigut la Cursa Nacional de Burros. Els participants, amb els seus burros, recorren el carrer Fondo, La Balma i País Valencià amb poc més d'un minut. La cursa ha sigut exitosa des de la seua primera edició. Cada any, i ja en són vuit, congrega a més de 500 persones i també a genets vinguts d'altres pobles i comunitats. Com és el cas de Manolo, asturià campió d'Espanya que va fer 1000 km per visitar el nostre poble.

No podem acabar aquest repàs de la vida de la Confraria de Sant Antoni sense esmenar un esdeveniment molt significatiu ocorregut fa poc de temps: la construcció de l'ermita de Sant Antoni. Perfecto Portolés, membre de la Confraria que ens va deixar fa algun temps, va cedir un terreny situat a la partida del Rabosero, on es va construir l'ermita. El diumenge següent a la festivitat, es fa la romeria.

Així acaba una festa popular i tradicional pels borriolencs i borriolenques. Una festa que ja és Festa d'interès autonòmic. Esperem que la Confraria seguisca molts anys més amb aquesta força i il·lusió. Visca Sant Antoni!

Detall d'un matxo. Fotografia: Eloi Pallarés

Borriol i la primera guerra carlista (I)

Xavier Andreu Miralles

Reales órdenes.

Por fallecimiento de D. Manuel Lizaso he tenido á bien conferir el gobierno civil de la provincia de Soria, que se hallaba á su cuidado, á D. Pío del Infante, en atención á sus méritos y circunstancias. Tendrélo entendido, y disponed su cumplimiento. - Está rubricado de la Real mano. - En Palacio á 22 de diciembre de 1834. A D. José María Moscoso de Altamira.

resistencia; hasta que llegue este caso, marchar es lo que nos conviene.

¿Y de quién ha de nacer el impulso que nos lleve constantemente en esta marcha progresista? Según el espíritu de nuestras actuales instituciones, es y no puede ser otro que el gobierno. Al reservar al gobierno el estatuto la iniciativa exclusiva, le ha cargado con esta enorme responsabilidad, y le ha impuesto la obligación de ser un gobierno de progreso. Si el Estatuto Real, en consideración á nuestras actuales circunstancias, hace indispensable que nuestros ministros pertenecan á la parte de la nación que quiere el cumplimiento de las con-

por la inquisición y Carlos V? ¿Será en los Cortes primer apoyo que debe buscar todo gobierno para sostenerse? ¿Cómo ostentará este apoyo cuando los actuales secretarios del despacho necesitan de todos sus talentos, de toda su elocuencia, y hasta de sus antecelentes políticos para obtener la mayoría de los estamentos? La oposición ciertamente no les sería favorable; la parte ministerial sufriría una inmensa deserción que aumentaría las ilas de aquella fortaleza también por las mismas personas que hoy componen el gabinete. Todas las talentos, toda la elocuencia que, dividida en dos bandos, animan hoy los debates de los estamentos, se vertirán en un mismo lado,

La primera meitat del segle XIX fou una època de ruptures i trasbalsos arreu d'Europa i també al País Valencià. Se succeïren sense interrupció en poques dècades tot un seguit d'invasions estrangeres, insurreccions i aixecaments revolucionaris i contrarrevolucionaris, i fins i tot una guerra civil, la carlista de 1833-1840. Tot el contrari de la imatge que a sovint sembla arribar-nos d'aquell segle. Fou un temps de trencament radical amb allò anterior i de construcció d'un món nou, el de l'Estat liberal. Malauradament, tenim poca informació sobre com afectà tot aquest procés al nostre poble. En el número anterior de La Botalària vam assenyalar els efectes que tingué per a Borriol la Guerra del Francès, però per a les dècades posteriors, a falta d'una investigació exhaustiva a arxius i hemeroteques, no disposem de gaire documentació.

mental des del qual sortien les partides guerrilleres que assolaven la Plana. El carlisme fou un moviment polític que propugnava l'absolutisme i la intransigència religiosa i que s'oposava radicalment a les mesures liberals. Això ens podria dur a pensar que si aquest moviment havia arrelat a Borriol es devia a que el nostre poble era encara llavors una societat molt tradicional, poc dinàmica i on gairebé no

Ara bé, Borriol apareix a sovint esmentat en la premsa de l'època en relació amb la primera guerra carlista, com un focus dels rebels i un espai fona-

1. Aquesta tesi la trobem, per exemple, a J. Fontana, *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona, Crítica, 1979.
 2. J. C. Linares, "Borriol a l'època moderna (segles XVI-XVIII)", en V. Falomir (coord.), *Borriol. Vol. II*, Castelló de la Plana, UJI, 2009, pp. 89-155.
 3. X. Andreu Miralles, "Els Boïl d'Arenós i el senyoriu de Borriol a mitjan segle XVIII", *La Botalària* 1 (2010), segona època, pp. i "Borriol en la Guerra del Francès", *La Botalària* 4 (2013), segona època, pp. 24-27.

Taller y Joyeria

C/. Hereu, 2 - 12190 Borriol (Castellón) - Tel. 964 32 11 82

Paco Zaragoza

havien entrat les llums del nou segle. En aquestes condicions, la seva gent s'hauria deixat fàcilment arrossegar pel discurs d'unes elits eclesiàstiques i d'autoritats locals contrarrevolucionàries que haurien sabut guanyar-se l'adscripció popular via manipulació, coerció o persuasió¹.

Els estudis més recents apunten però en altres direccions. En primer lloc, perquè la societat valenciana de finals del segle XVIII i principis del XIX no era ni immòbil ni tradicional. Tampoc la borriolenca. Els treballs de J. C. Linares sobre l'economia, la societat i l'urbanisme del període ens mostren una societat molt dinàmica, que visqué una gran transformació econòmica i un intens creixement demogràfic². Aquest procés introduí de segur enormes canvis en la societat borriolenca, amb l'aparició d'un nou grup social que al caliu del sistema de l'Antic Règim aprofità el poder municipal per consolidar o millorar la seva posició. D'altra banda, la pressió produïda sobre la terra i l'eliminació dels comunals, que es fan paleses només que fem un cop d'ull al gairebé total abancament del terme, feren més precària, segurament, la situació de petits pagesos i de jornalers. Altre element a destacar és la conflictivitat generada arran les resistències dels municipis a pagar les rendes senyorials, que es pot rastrejar a Borriol des de la segona meitat del XVIII i que visqué un capítol transcendent amb la situació generada per la invasió napoleònica³.

Totes aquestes tensions es politzaren especialment durant el Trienni Liberal (1820-1823), en què s'inicià el trencament del sistema polític, econòmic i social de l'Antic Règim. Les reformes dels governs

liberals, que anhelaven no només majors llibertats i drets per als ciutadans, sinó també posar fi a la greu crisi hisendística del país i establir una economia plenament capitalista, alteraren el paper que feien anteriorment determinats sectors socials (sobretot

l'Església, però també molts notables que s'havien enriquit i havien arribat al poder local a les darreries del segle XVIII). Fou en aquest context en què s'articulà en 1822 un moviment absolutista liderat per elits locals i provincials i que trobà ressò popular en un context de males collites (el 1822 fou "l'any de la fam"). Aquest moviment triomfà precisament allà on majors havien estat les tensions generades per la transformació social i econòmica de finals del XVIII. És a dir, lluny de ser el resultat de societats tradicionals, aquest

moviment hauria arrelat en zones rurals amb una gran conflictivitat social i ideològica prèvia, com ha explicat Núria Sauch⁴. Aquest hauria estat el cas de Borriol i, en general, de les comarques del nord castellonenc.

Aquell mateix 1822 els enfrontaments entre liberals i reialistes s'escenificaren a diversos indrets de la comarca. A Borriol, la partida reialista de Tomàs Miralles atacà un regidor de Cabanes i cinc milicians liberals. L'aixecament fou durament reprimat, però malgrat tot seguí viu fins a principis de 1823, quan els reialistes protagonitzaren una sèrie d'incursions a diversos pobles de la zona, entre ells Borriol⁵. Amb la fi del Trienni Liberal i la segona restauració absolutista de Ferran VII el 1823, els reialistes es feren amb el poder i s'inicià una ferotge repressió contra els liberals.

4. N. Sauch, *Guerrillers i bàndols civils entre l'Ebre i el Maestrat: la formació d'un país carlista (1808-1844)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.

5. En fa referència V. Meseguer, "La sublevación realista de 1822-1823 en el Maestrat. El caso de la Milicia de Cabanes", *Centre d'Estudis del Maestrat* 17, pp. 69-70.

Dr. Portolés. 6
12190 BORRIOL
(Castellón)
Tel. 964 321 369
Mòvil 616 946 600
625 172 631

Araceli Balaguer Balaguer

EXPERTO INMOBILIARIO
ASESORIA FISCAL Y CONTABLE
SEGUROS CATALANA OCCIDENTE

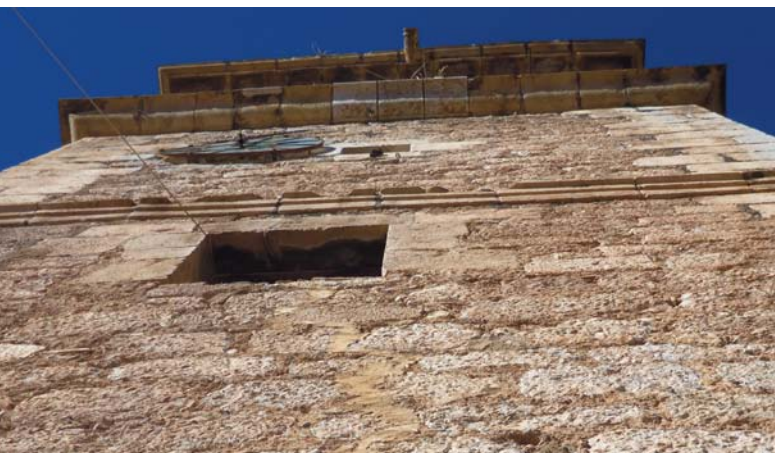
Amb tot, aquest moviment absolutista no en tenia prou amb la política de Ferran VII i, a la seua mort, optà per aixecar-se en armes contra la seua filla, Isabel, i proclamar rei el seu germà Carles Maria d'Isidre. Fou llavors que nasqué el carlisme, que esdevé així hereu del realisme del Trienni. Fou precisament aquesta insurrecció la que forçà a la reina regent, Maria Cristina, a demanar el suport dels liberals i la que precipità la reapertura de la revolució⁶. Els liberals iniciaren llavors una dura repressió contra els revoltats. A Borriol, per exemple, el 25 de desembre de 1833, dia de Nadal, foren afusellats dos carlistes (Diario de Barcelona, 2.1.1834). Davant del fracàs de l'aixecament, els carlistes optaren per canviar d'estratègia. Iniciaren una guerra de guerrilles en què cada part del territori era controlada per un cap i en què feien un paper central les partides. Per combatre-les, a diversos pobles de la comarca es constituïren milícies locals. La Milícia Urbana de Borriol, formada per homes d'entre 18 i 50 anys, participà en diverses accions: a finals de 1834 perseguiren la partida de Monteverde, el tort de Sant Mateu (Eco del comercio, 27.12.1834), i en abril de 1835 intentaren donar caça a la de Josep Miralles, el Serrador⁷.

Fou la constant amenaça del carlisme la que radicalitzà a tot arreu la revolució. A Borriol, si hem de

creure les notes que deixà escrites Rey Fernández el 1919 (qui pogué consultar l'arxiu municipal abans de la seua destrucció durant la Guerra Civil) i que citen diversos autors, el poble se sumà a l'onada revolucionària i abolí el feudalisme el 1835, en què es constituí un Ajuntament constitucional.

Quan esclatà la guerra carlista, doncs, no es pot dir que Borriol fos bressol dels revoltats. A aquelles alçades devia ser més bé una població enormement dividida. Duia ja més d'una dècada de conflictes, odís i rencors que no haurien fet sinó eixamplar-se en el context de la guerra civil. Des d'aquells moments, segurament, s'anà configurant una cultura política que marcaria la vila al llarg de tot el segle XIX i potser més enllà i que es caracteritzaria per la dinàmica de l'enfrontament. Amb tot, a ulls de la premsa i de la historiografia liberal de l'època (que escrivia majoritàriament, cal recordar-ho, des de Castelló de la Plana), Borriol es convertiria en un dels símbols de l'amenaça carlista. La raó cal trobar-la, potser, en el paper que acabà fent la vila en el propi desenvolupament de la guerra, en convertir-se en una plaça estratègica per a les partides carlistes. Un fenomen que hauria afavorit en els anys de la guerra els sectors proabsolutistes. Tot això, però, ho deixem per a la segona part d'aquest article.

6. Una visió àmplia sobre el carlisme a J. Canal, *El carlismo: dos siglos de contrarrevolución en España*, Madrid, Alianza, 2000; la importància i transcendència del procés revolucionari liberal per al País Valencià a J. Millán, "La revolución liberal y la remodelación de la sociedad valenciana", en P. Preston i I. Saz (eds.), *De la revolución liberal a la democracia parlamentaria: Valencia (1808-1975)*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2001, pp. 49-74.

7. V. E. Sorribes, "Borriol durant els segles XIX, XX i principis del XXI", en V. Falomir, op. cit., p. 179.

bar-restaurant

CASA ÀNGEL

Avda. Zaragoza, 129
Tel. 679 413 042
12190 Borriol - Castellón

100 anys de Pou*

 Henri Bouché Peris

Una senzilla inscripció en el brocal restaurat del pou de la Plaça ens alerta que el dia 5 d'octubre de 1913, essent alcalde de Borriol José María Bernat, fou inaugurat un desitjat i esperat pou que, sens dubte, abastiria la població de la Moreria i els seus voltants, ja que la part baixa del poble comptava amb la font de trenta canons de Cominells, de la qual, l'estructura actual data de 1898. Substituïa esta a l'antiga de set canons, localitzada en les proximitats d'on actualment s'alça l'artística font.

La Plaça del Pou, abans Plaça del Rei Alfons XIII, també va tenir els seus moments de glòria, allà pels segles XVIII, XIX i principis del XX. Una vegada enderrocada la muralla medieval i la porta de Barcelona, la Plaça del Pou va replegar el testimoni de la Plaça l'Església, com així ho va fer esta, temps abans, de la placeta del Palau. El lloc era el centre neuràlgic de la localitat (com ho és ara La Font), allí es feia la fira, el mercat, els bous, la foguera de Sant Antoni i tots aquells esdeveniments públics més populars.

El Pou de la Plaça, junt a la Moreria i el carrer Major, la part vella de la vila, venia a cobrir una antiga aspiració de la població, que havia de desplaçar-se bé a la font "del Vuelo o Fonteta", en el Rajolar de Baix, d'escàs cabal, bé a l'actual Plaça de la Font, un poc més allunyada. Era l'època en què la població comptava amb quasi 3.500 habitants i l'expansió cap a la part plana del municipi estava en ple auge. Els Borriolencs, molt previsors, feren honor a aquell refrany que diu: "Excava el pozo antes de que tengas sed". I així, alguns pouaters locals començaren la tasca d'extraure terra i més terra fins donar amb el preuat líquid.

Cent anys més tard, el Pou queda allí, impertèrrit, com a testimoni d'un passat, no molt llunya, envoltant l'anar i el venir de penes i d'alegries.

*Article publicat al diari Mediterraneo el 5/10/2013 per Henri Bouché Peris

PERRUQUERIA TERE
MIXTA

Teresa Salvador i Mundina

Plaça el Pou, 14
Borriol (Castelló)
964 32 14 64

Les eleccions del 12 d'abril del 1931 a Borriol

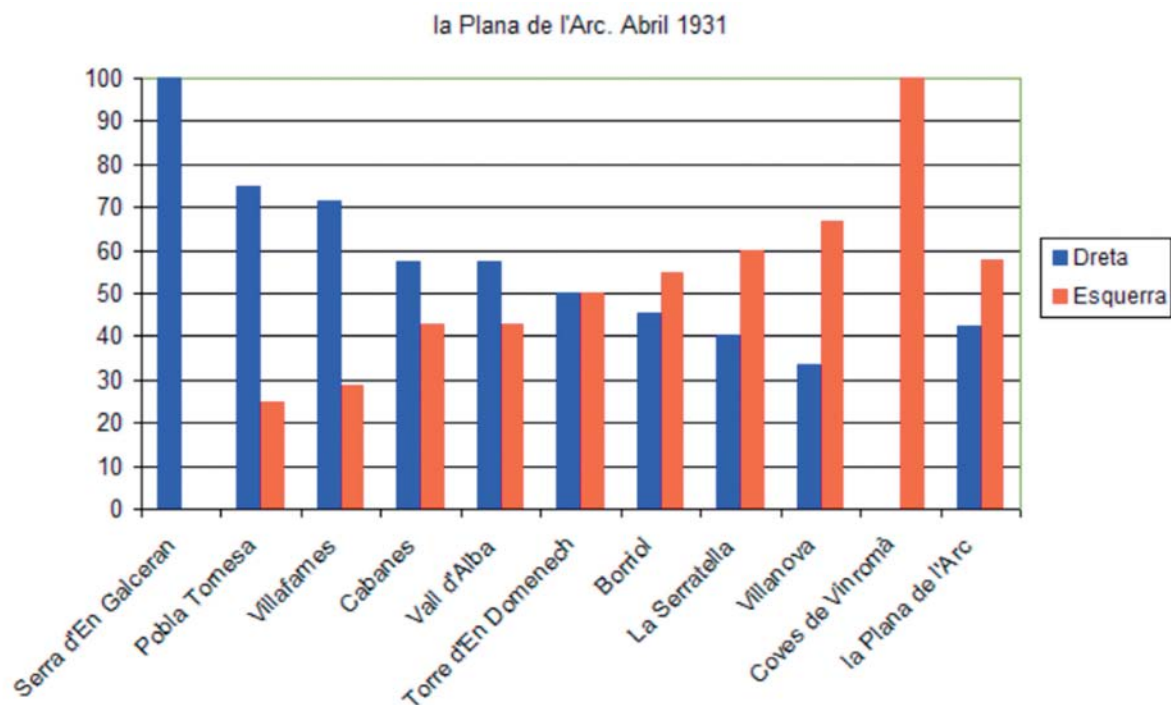
 Carme Bernat Mateu

Per introduir l'article, és necessari fer una petita contextualització de la societat borriolenca en la tercera dècada del segle XX. La població de Borriol en el cens dels anys trenta era d'uns 3100 habitants, la majoria formaven part del sector agrícola, i sols un baix percentatge de la població es dedica al sector secundari o als serveis. A més, l'activitat agrícola del moment combinava la subsistència amb la comercialització d'excedents, i es completava amb el sector agropecuari, que també tenia certa presència en el municipi. Quant al sector secundari, a principis del segle XX Borriol destacava pels oficis de ferrers i la fabricació de mobles; però no hi havia cap gran fàbrica ni empresa que marqués tot el desenvolupament, ja que no hi ha un procés d'industrialització, sols petits nuclis autòctons d'artesania. Sabem també que no hi havia cap capçalera comarcal en el sector terciari, el poble tenia els serveis mínims i

no intentaven abastir a nivells superiors al municipal. Un altre aspecte destacable és l'analfabetisme, i a Borriol, com a àrea rural, era més alt que en les capitals de província; l'educació encara no abraçava tots els sectors socials i tenia un caire sexista, fent que l'índex alfabetització fos superior en homes que en dones.

Altres historiadors han escrit sobre les eleccions republicanes a l'àrea de Castelló, però la seua anàlisi s'ha centrat en una escala o nivell provincial, per tant, l'interès d'aquest article radica en donar una visió municipal, encara que en termes de comparació, sobre les primeres eleccions republicanes.

Entrant en el nucli de l'estudi, les eleccions del 12 d'abril del 1931 foren unes eleccions a escala municipal, i van estar convocades encara des del rè-

DETALL'S
papereria i regals

TERESA R. PERSONAT SAFONT

terepersonat@gmail.com

Ximent Perez d'arenos, 15

BORRIOL

964 321714

M.675885288

gim monàrquic. La importància d'aquestes recau en les conseqüències polítiques i socials que van tenir: a partir dels resultats que es van observar, es va arribar a la conclusió que la societat espanyola necessitava un canvi polític i de govern, és a dir, volia novament la instauració d'una República.

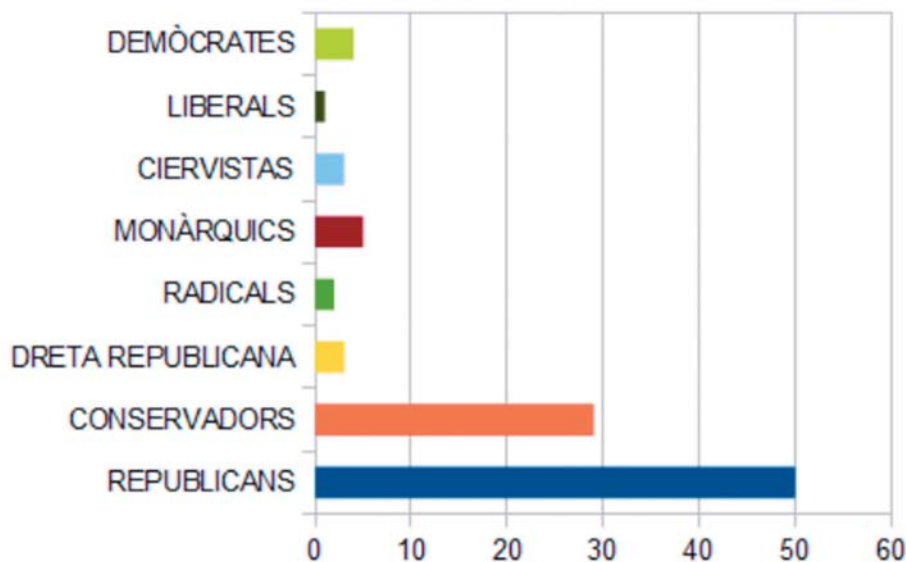
Quant als resultats, en el marc provincial, la victòria va ser per al partit monàrquic amb més de la meitat dels vots; però en la capital castellanenca, vint-i-dos dels trenta diputats van ser del partit republicà-socialista. Els resultats van ser quasi els més favorables als republicans de totes les capitals de província i molt millors que en el conjunt de l'Estat, fet que va demostrar que el discurs i la propaganda republicana havien calat en les classes populars castellanenques. No obstant això, en les àrees rurals els conservadors encara tenien una forta representació, a diferència dels nuclis urbans, on va guanyar majoritàriament el partit republicà. Com els nuclis importants d'opinió i representació eren les ciutats, i especialment les grans ciutats com Madrid, es va admetre que la majoria de la població estava a favor del règim republicà i es va canviar de règim polític, declarant la República el 14 d'abril del 1931.

En la nostra comarca de la Plana de l'Arc, malgrat que és una zona rural, els resultats van ser favorables al partit republicà, i en la majoria dels pobles la victòria va ser també per als republicans. Així, en aquestes primeres eleccions republicanes ja s'anava dibuixant una tendència esquerrana que es veuria en els municipis de la comarca durant tot el període, fins al 1936.

Aquest és, també, el cas de Borriol, on a l'abril del 1931 la victòria va ser per al partit republicà. La segona força política més present en la comarca i en el nostre poble van ser els conservadors, que van tindre també un resultat favorable en el municipi borriolenc. Els resultats es van repartir entre aquests dos partits: sis regidors republicans i cinc conservadors. Aquesta victòria republicana es veuria repetidament als altres pobles veïns durant les eleccions republicanes, però en el nostre municipi la força política guanyadora fluctuaria des del partit republicà fins a la CEDA, passant pel partit radical.

Per concloure, el comportament electoral a Borriol en aquestes primeres eleccions municipals republicanes s'ajusta als resultats comarcals i també nacionals, amb una victòria dels republicans i, per tant, un clar desig de la implantació de la Segona República.

Plana de l'Arc

TALLERES
J.L. Andrés
Gestión Integral
del Mantenimiento de su Vehículo

desde 1956 a su servicio
Tif. 964 321 145

Un borriolenc internacional: Bernardo Aragón Montañés

 Anna Cabo Esteve

Al llarg dels temps, entre els borriolencs i borriolenques, sempre hi ha hagut personatges il·lustres: músics, poetes, rodamóns, esportistes, metges, polítics... i, en aquest cas, un ballarí internacional.

L'objectiu d'aquest article no és altre que adonar-nos que els nostres veïns han aportat històries curioses, peculiars, entranyables. Històries que formen part de la nostra essència. Tant els joves com els vells hem de conèixer-les i recordar-les, ja que és ben dit que "no es pot estimar allò que no es coneix". Des d'aquest relat, es vol traçar una senda cap al record d'aquestes aventures dels borriolencs.

La història del nostre personatge, no és menys curiosa. Tot i que molts documents que reforçaven la seua aventura conservats en la seua casa natal van ser llançats per ignorància (escrits, cartes i fotografies), hem pogut recordar-la i reconstruir-la gràcies als testimonis orals dels qui encara la tenen present, i que ens han ajudat a realitzar aquest article, especialment: Enrique Arandes "El Sabater", Ximo Esteve i Henri Bouché.

Bernardo Aragón Montañés, conegut per tots com el tio Bernardet, va nèixer a Borriol el 1854, al carrer de Les Parres número 1; casa on va viure durant tota la seua infància. Fill de família de llauradors, com molts en aquella època.

Durant tota la seua infància, Bernardo sempre havia tingut especial afecte cap a la dansa. I així va ser com, després de treballar durant molts anys amb el seu pare en l'ofici de llaurador, i amb poc més de 17

anys, es va incorporar a una xicoteta companyia que viatjava per diferents poblacions del territori nacional. Però, el moment de marxar va ser singular. Treballant en una finca de La Coma, Bernardo va deixar el matxo enganxat al forcat i va marxar. La Guàrdia Civil i la seua família van buscar-lo desesperadament, però aquest ja no tornaria fins molts anys després, ja morts els seus pares. Així va començar aquesta història.

Després d'un temps rodant per tot l'Estat Espanyol, el destí el va portar, fins i tot, a traspasar les fronteres, fent actuacions per França, on va establir la seua residència durant molts anys, i altres ciutats europees. Va passar anys de formació en la dansa, fins que va arribar el moment en

el qual l'alumne es va convertir en professor. I així va ser: Bernardet va establir la seua pròpia escola de tango argentí a París, ciutat on ell vivia.

Va tenir destacats alumnes que, com es mostra en la fotografia, li van demostrar gran estima i devoció. L'escrit que li dedica una alumna assenyala: "A mi querido profesor Aragón, su discípula y amiga Lina. 18-6-1909".

*Retrat del "Tio Bernardet".
Propietat: Enrique Arandes (fill)*

LLUNA LA LLUNA LA
LA LLUNA
LA LLUNA LA LLU

Plaça la Font, 16
Borriol (cs)
615050468

 Troba'ns per
"La LLUNA"

Dedicatòria a Bernardo d'una alumna (1909)

Per entendre millor la història del mestre Aragón, cal imaginar l'ambient que es respirava en aquests anys a França, i que atreïa molts artistes com ell. Ens trobem en un període de progrés social, econòmic i tecnològic que s'estava estenent per tot Europa: "La Belle Époque", que duraria fins l'esclat de la I Guerra Mundial en 1914.

Pintors, músics, poetes, artistes en general, es trobaven en el seu millor moment. Eren temps dels bohemis i la cultura de la diversió. La mitjana burgesia s'aprofità d'aquest progrés i es reunia en bulevards, cafès i cabarets, galeries d'art i sales de concert, on el més important era l'aparença i el "fer-se veure" entre l'alta societat. El Fastama de l'Òpera, les pintures de Lautrec i Moulin Rouge reflecteixen la mescla de misteri i sordidesa d'aquest París.

No és d'estranyar que Bernardo, endinsat en aquest ambient, deixara de ser el jove llaurador atret per la dansa, per convertir-se en un personatge refinat del París de la Belle Époque.

Les coses van anar tan bé al nostre veí que, als 52 anys d'edat, com demostra el passaport que encara es conserva, va tenir l'oportunitat d'actuar davant la cort del palau del tsar Nicolás II, en Rússia. I és que ja es ben dit que, "allà on vas, hi ha un borriolenc".

No podem continuar aquest relat sense dedicar unes línies a la seua vida sentimental. Es parla d'una suposada relació entre el mestre Aragón i la cèlebre Agustina (o més tard, Carolina) Otero Iglesias, a la qual la seua fama i bellesa la van fer coneguda com "La Bella Otero" (1868-1965). D'origen espanyol, es va establir a França de ben menuda on va començar la seua prestigiosa carrera com a actriu ballarina i cantant. Va ser reconeguda no sols artísticament sinó també per la seua carrera de cortesana entre l'alta societat, pràctica molt habitual en la Belle Époque francesa.

Curiosament, es parla del fet que la Bella Otero va ser amant, entre d'altres, de Nicolás II de Rússia, on va fer alguna que altra actuació. Potser, va ser en aquest moment on va conèixer al nostre Bernardo. Al final, es diu que "la vida va i ve", i potser a causa de la falta de diners o al pes dels anys que ja tenia, el mestre va haver de tornar al seu poble natal, Borriol, l'any 1928. Durant tot aquest temps va ser acollit per la família dels Sabaters.

Passaport de Bernardo Aragón

MUEBLES
Pitarch
 INDUSTRIA DEL MUEBLE KIT
 Avda. Castellón s/n BORRIOL telf.: 964321111 · fax: 964321163

*Amb la cultura i
 les tradicions de Borriol*

Amb la seua arribada, entre els habitants del poble, poc habituats al caràcter extravertit i el pensament modern amb el qual va tornar Bernardet, es parlava de la seua vestimenta elegant, cada dia amb vestit i corbatí diferents, i el seu posar de senyor. Sempre acompanyat del seu bastó. També es conta com l'auelo Xiveta dedicà un vers que va enfuriar molt al nostre mestre. Deia així:

*"Vistes como un gran señor,
presumes de caballero
y vas a parar el plato
a casa de un zapatero"*

Va ser l'any 1935, als 81 anys, quan Bernardo Aragón va morir al seu poble, a la mateixa casa dels Sabaters. Però no sense abans fer les seues últimes actuacions a terres borriolenques. Quan hi havia actuació al Cine Cervantes (al carrer Raval), el públic sempre demanava la presència i actuació del tio Bernardet. I aquest, amb ja més de 70 anys, no dubtava en pujar a l'escenari per deixar impressionats tots els veïns.

Anys més tard, exactament el 18 d'agost de l'any 1974, a instàncies d'Henri Bouché, quan era alcal-

de Ricardo Simó Vallés, es va retre homenatge al mestre Bernardo Aragón Montañés, en la casa on va nàixer (C/ Les Parres, 1). A la seua façana, es va col·locar una placa commemorativa en pedra de Borriol, que encara es pot observar, tot i que amb dificultats per a la seua lectura. Allí mateix, van acudir també els rondallers del nostre poble per cantar i recordar les seues aventures. La placa diu així:

*"Casa natalicia del Mtro. Bernardo Aragón Montañés.
1834-1935. Profesor de danza española, bailarín
internacional. Borriol 18-8-1974"*

Potser siga una xicoteta història per alguns, però diuen que "el més xicotet cabell projecta ombra" i en aquest cas ho fa per al nostre poble.

Entenem que el present està sent un període difícil, en què molts joves han d'eixir a altres països per dedicar-se al que els agrada, tal i com ho va fer el nostre personatge. I de la mateixa manera que aquesta vegada contem la història del "tio Bernardet", potser que algun dia aquestes històries també siguin recordades.

Placa commemorativa a la casa natal de Bernardo

Placa en detall. (Fotografia de Manolo Navarro)

www.navarrofotografos.com

Navarro - Fotografos desde 1904 -

c/ Hereu, 12 - BORRIOL * c/ Major, 21 y c/ Sant Vicent, 5 - BURRIANA * tel 639 610 520

El bruixot de la Joquera

 Xavier Andreu Miralles

Tots els pobles s'identifiquen amb un seguit de símbols o emblemes que fan propis. A Borriol no ens en falten. Només cal pensar, per exemple, en el nostre castell moro, en la font de la plaça o en la pedra de la Serra. No és necessari tampoc que siguin molt antics: l'aranya de l'entrada del poble és un clar exemple d'això. Ara bé, està clar que l'edat dona galons. Seguint aquest criteri, no hi ha dubte que el "bruixot de la Joquera" és el símbol de Borriol més característic. Així ho entenguérem, des del principi, els membres de La Botalària, que el convertírem ja fa molts anys en el nostre símbol. Però, què és el bruixot?

Com els nostres lectors i lectores saben es tracta d'una pintura prehistòrica rupestre, és a dir, feta sobre paret. El primer a estudiar-la fou el castellanenc Joan Baptista Porcar, qui en 1932 li dedicà un treball al Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura. Porcar titolà el seu text "La pintura rupestre de la Joquera", i popularment ha estat coneguda com bruixot de la Joquera, però cal destacar que la pintura es troba realment a un abríc de rodeno situat a la partida de l'Albaroc.

Pertany a una tradició pictòrica pròpia de l'arc mediterrani peninsular coneguda com art llevantí, del qual destaquen les pintures de Coves de Cogul (Lleida), Cova Vella d'Alpera (Albacete) o el conjunt del Barranc de la Valltorta (Castelló). Si bé no es pot datar amb certesa, els experts el situen entre el 8.000 i el 4.000 abans de Crist, a l'Epipaleolític, un període de transició entre el Paleolític i el Neolític. D'aquest moment dataria doncs el nostre bruixot.

El nom de bruixot el rep pel barret alt de dos pics que porta la figura principal, un home d'11 cm d'alçària. La figura du un carcaix a l'esquena i una fletxa a la mà esquerra, i camina apropant-se a dues figures que s'hi troben a la dreta i que es veuen incompletes: un altre home i algun tipus d'animal. Així doncs, sembla tractar-se d'una escena de caça, un dels motius més comuns de l'art llevantí, com ho són també les figures antropomòrfiques i el movi-

ment. Una altra de les característiques d'aquest art que s'observen en el bruixot és la representació de figures esquemàtiques i molt estilitzades, dibuixades amb colors plans (en aquest cas el vermell, que juntament amb l'ocre i el negre foren els més utilitzats).

Cal tenir en compte que aquest tipus de pintura no es deu a una manca de destresa de l'artista, sinó a una decisió seua. Tendim a veure la història de l'art amb els ulls del realisme: considerem "millors" les

pintures que més s'assemblen a la realitat (és a dir, les més naturalistes). Però aquesta és només una forma de veure l'art. Les pintures paleolítiques d'Altamira, per exemple, són molt més naturalistes que les llevantines, tot i que són anteriors. Si els pintors llevantins de l'Epipaleolític decidiren estilitzar i esquematitzar les figures fou perquè era així com les volien representar.

Una altra qüestió és esbrinar

quin era el significat d'aquestes pintures. Els especialistes encara en discuteixen avui en dia. Mentre per a alguns tindrien un caràcter religiós o fins i tot màgic (una forma de propiciar la caça), altres consideren que es tractaria simplement d'escenes quotidianes amb un contingut fonamentalment estètic. És a dir, que es dibuixarien per decorar les coves i els abrics.

Siga com siga, del que no hi ha dubte és que el bruixot és alhora un símbol del nostre poble i una joia artística que ens hem de preocupar per conservar. Des del 1998, la UNESCO va declarar tot l'art llevantí patrimoni de la humanitat. Un fet de què també hauríem d'enorgullir-nos. Malauradament, el pas del temps i l'acció humana l'han malmès de forma irreversible. Per desgràcia, a hores d'ara la millor forma de veure'l és a través de fotografies preses fa uns anys. O bé apropar-se al Museu de la Valltorta, a Tírig, on s'exhibeix una reproducció a escala. Seria bona idea que l'Ajuntament aconseguís una còpia per al museu de Borriol: pocs símbols borriolencs generen tant de consens i simpatia entre tota la població com el nostre bruixot.

Màquines de cinema al museu

✍️ José Alejandro Maireles

Fa temps, en una reforma del que era l'antic cinema Cervantes, van ser retirades les dues màquines de projecció del cinema i es van dipositar al Museu Municipal de Borriol. Aquests aparells es van deixar a la planta baixa del museu, sense que ningú els donara la importància que tenien, ja que són història cultural dels nostres cinemes.

Encara que actualment no en tinguem cap en funcionament, pels nostres majors sabem que hi van haver tres cinemes o sales de projeccions.

- El cinema de Blai que era mut.
- El cinema Cervantes al carrer Doctor Portolés I.
- El cinema Avenida a l'actual avinguda Saragossa, al costat del trinquet.

Alguns dels nostres majors recordaran les vesprades de cinema passades, cal recordar que en aquella època no hi havia un altre tipus d'espectacle ni de diversió.

Les màquines que ens ocupen van estar en l'anomenat Cinema Cervantes, també anomenat de Dalt o antic banc de València.

Aquestes màquines van estar oblidades fins a l'any 2012, moment en què per part dels alumnes del taller d'ocupació Borriol II es va procedir a la neteja de la planta baixa del museu, amb la intenció d'ordenar el que per allí hi havia i preparar el museu per mostrar als borriolencs el material trobat a la Moreria de Borriol, en les excavacions realitzades pel mateix taller.

Màquina del cinema Cervantes

Màquines del cinema Cervantes

BURGER Y ZONA INFANTIL
Tlef: 964 32 17 76 BORRIOL

La nostra sorpresa va ser que sota l'escala ens aparegueren peces d'unes màquines de cinema , però encara que ningú sabia com anaven ni com es podrien muntar, el director i els treballadors del taller d'ocupació , van anar a poc a poc netejant les peces i com que tot és provar i muntar, les dues màquines van quedar armades i completes excepte alguna xicoteta peça o llum.

El que no es pensava és que foren tan aparatoses, ja que en la seua base no tenien rodes, cosa que dificultava el seu desplaçament; a més, pesaven bastant. Al final, una vegada netes i muntades, es van posar en una de les sales de l'entrada del museu: una al costat de l'altra, per al gaudi dels visitants.

Però com en tota bona pel·lícula d'amor, hi ha un final feliç.

Cartell de mà de 1948 del cinema Cervantes

Cartell de mà del cine Avenida de 1959

Els molins d'oli de Borriol

 Elisa Ortega Tena

Mon tio Manuel em va dir una vegada que a Borriol hi havia hagut més de 15 molins d'oli. A banda, vaig recordar que tenim el carrer Molioli (reducció de "molí d'oli"), i malnoms relacionats amb els molins, com Maria del molí o Fernandet l'olier. Tot això sense oblidar la fama de les olives trencades i el nom de borriolenca que se li dona a la varietat grossal. Amb tot, vaig veure la importància dels molins i de les oliveres al nostre poble i vaig decidir recuperar eixa part de la història. I ho he fet bàsicament entrevistant veïns del poble¹.

Aquests m'han explicat que antigament a Borriol predominaven les garroferes, i en segon lloc les oliveres, que podríem dir que ocupaven quasi que una tercera part del terme, i que per això es collia tant d'oli. Les partides de la Vall, Raca i la Serra eren quasi tot oliveres. També hi havia a la Mola, al Tossal Roig, al Molinàs, a l'Abrosser, al Collao, al Palmar, al Rojalet, a la Coma... La varietat més nombrosa era la borriolenca, i també hi havia algunes fargues, morrudes i artanenques, que tots coincideixen a dir que són de les més bones i que n'hi havia per Raca. Després es van començar a arrencar les oliveres i les garroferes i plantaven ametlers perquè pagaven millor, i més tard ja tarongers.

Fernandet treballant al seu molí.

Amb tot, ens trobem que en la primera meitat del segle XX en un poble d'entre 2.500 i 3.300 habitants hi ha hagut fins a 19 molins d'oli, encara que no tots van funcionar alhora, i que molta gent venia d'altres pobles a moldre (Benicàssim, Castelló, Vilafamés, La Pobla, Moró, Benlloch, l'Alcora etc).

Molins d'oli.

-Pepito Sant Lluís al carrer Sant Vicent, el va fer el seu abuelo Vicent Esteve.

-L'abuelo Fernandet (Fernando Vicent) al carrer Sant Vicent, que va passar al segon fill Vicent Vicent, i després a Fernandet l'olier. Després el van electricificar.

-Ramon de Fernandet, també fill de Fernandet, a la carretera on viu Anita la filla.

-La tia Silvia, nora de Fernandet, al carrer Sant Vicent enfront de la Cerrada del mig. Es coneix també amb el nom del fill, Ramon de Silvia.

-Pepito Bajoqueta al carrer Sant Vicent, enfront de la Rapa, que ja era de son pare.

-Carmen de Tono i Vicent el Rosset, carrer Sant Vicent, 16.

-L'abuelo Carlos del Tono i Rosita del Rotllero, al carrer Moreres, casa de la baraneta.

-Vicente Sòria a la carretera, al costat del Navarret. El tenien al soterrani, que donava al carrer de baix.

-Jaume el Llaurador al carreró de la Font.

-El tio Ramon i Maria la Pequena al carrer Mesó núm. 6.

-El Notario Vicente Falomir, a la Font a la carnisseria de Julio. El van electricificar.

1. Informadors: Teresa Pallarés Sanmartín, la russa/ Ana Vicent Esteve, de Rompina/ Antonia Delcampo Castillo/ Manolita Mundina Moliner/ Vicent Vilarrocha Aragón, el Saboquet/ Maria Montañés Esteve, Setserres/ Vicent Delcampo Aragón/ Vicent Valls de Jaumetó/ José Falomir Pallarés, el Notario/ Salvadora Ramos Pallarés/ Teresa Tena Sánchez/ Lucía Tena Sánchez/ Antonio Llansola Valls/ José Falomir Esteve, el Capello/ Tomàs Esteve Arandes/ Cecília Valls Ramos/ Vicenta Valls Ramos/ José Andreu Falomir, el Güenyo/ Carmen Sánchez Soler/ Elisabeth Andreu Sánchez/ José Falomir Esteve, de Sant Lluís/ Josefa Vilarrocha Escóin/ Consuelo Pallarés Martí/ Mari Carmen Alafont Bernad/ Erundina Ribes Montoliu/ Manuel Arandes Llansola, el Queixalet/ Consuelo Esteve Babiloni.

-El Rosent, propietat de Manuel Martí i Antònia Bernad, al carreró dels Arbrets, ja que a la casa s'entrava per la Font però donava a darrere.

-Pepet el Capello i Maria Rosario, als Arbrets. Era dels pares de Maria Rosario, i també hi treballava el germà, Eduardo Saragüellos. Després el van electrificar.

-Vicent de Setserres al final de la 3a Cerrada, pare de Maria del Molí.

-Pepet el Saboquet i Marieta al Rajolar de Dalt, va passar al fill, José Vilarrocha.

-Vicent d'Aznar a les espatles del Saboquet, al carrer Fondo.

-Sentet de Cabeça i Rosario laToa al Rajolar de Baix, dos cases més avall del forn de Silverio.

-Joan Mundina, pare de la tia Manolita, a la Serra al Mas de la Flora.

El molí nou.

Està al c/ Molioli. Es va muntar com a cooperativa cap als anys 50 i la majoria de molins que encara rodaven van tancar perquè més de mig poble es van fer socis. José Andreu Valls, pare del Güenyo, va ser fundador i president durant 25 anys. Després ho va ser el Simonet un any o dos, i després José Andreu fill, que va ser 10 anys president i moliner. Ell conta que el molí funcionava amb llum i tenia 3 pedres de granit, i la premsa era hidràulica. Molien 3.000 kg d'olives al dia, i algun any se'n van arribar a fer 100.000 kg.

Collita.

Antigament, les olives es deixaven madurar i caure en terra, es plegaven (al gener o febrer) i es deixaven assecat escampades en canyissos a la cambra perquè de l'oliva seca es treia més oli i es pagava menys per moldre perquè pesava menys, però l'oli era més fort (i de l'oliva verda eixia més aigua); però també perquè de vegades hi havia cua i havies d'esperar-te perquè te les pogueren moldre i al sac es feien malbé. Després es duïen al molí. El Capello

Premsa del Saboquet

conta que anava a replegar les olives pel poble amb carro i matxo.

Només es collien directament de l'arbre les olives verdes per a fer-ne per a taula o per a vendre-les, ja que molta gent anava a vendre'n a Castelló al mercat del dilluns, on les olives de Borriol eren molt apreciades. També hi havia oliveros, que compraven olives, les arreglaven i les venien.

El Saboquet i el Notario conten que els seus pares pujaven pels pobles d'ahí en amunt (Cabanes, Els Ibarsos, Xert, Albocàsser...) i compraven camions d'olives i molien molts mesos. El Saboquet diu que començaven al novembre, i algun any a Sant Josep encara estaven molent. I venien l'oli.

Procés.

Les olives es posaven a l'angronsa (gronsa), i anaven caient per un forat a la pedra de baix, el jaç. El regló (la roda pedra) rodava i les anava xafant fins a 3 vegades i una paleta anava apartant la pasta cap a la voreta i quan ja estava mort queia a una sequieta. Eixa pasta de les olives esclafades s'agafava amb una gaveta i s'escampava en els espartins, uns recipients redons fets de cànem o d'espart que tenien una voreta perquè no s'escapara el contingut.

Es posava un espartí amb la pasta damunt del plat de la premsa, damunt un altre... fins a dalt, i això era una parada. Tomàs Esteve conta que els espartins tenien un forat al mig perquè la barra de la premsa els aguantara apilats i no es desbotifarrara tot en apretar. Es posaven unes cobertores de fusta damunt perquè el ferro no tocara directament les olives, i dos o tres hòmens feien força a la premsa i un pistó o caragol apretava fins que començava a caure l'oli, que s'escorria pels forats dels espartins. Després posaven una barra a l'engranatge per fer més força. Vicent de Jaumetó, que treballava al molí del Notario, conta que a la premsa posaven 2 peus i mig d'olives (5 sacs). El Güenyo conta que al molí nou una parada d'oliva seca eren 600 kg, i una d'oliva verda 800 kg. I el Capello conta que totes les setmanes anaven al riu a netejar els espartins.

L'oli queia en una bassetta, i al primer que eixia se li deia la flor de l'oli, perquè és el més bo. Amb un plateret de llanda que tenia punteta i una ansa, s'anava plegant i es posava en uns tifells de llanda pareguts a un cànter però més grans, amb dos anses i una tapadora, que eren per carregar l'oli i es coneixien amb el nom de la seua mesura: arrova (12l) i decàlitre (10l). Normalment es portaven d'un en un perquè pesaven, però hi havia qui posava un cordell entre les anses i els transportava de 2 en 2. Després havien de tornar els decàlitres al molí, i a casa abocaven l'oli en gerres de fang i el tapaven amb fusta, ja que l'oli ha d'estar en lloc fresc i ombrívol. Baix s'assolava la morca (solatge), i amb això se solia fer sabó. Teresita conta que l'oli s'havia de trascolar perquè la morca l'amargava, i que allò era una faenada. El solatge era

com si fóra visc i era difícil de netejar, i li tiraven serradura perquè s'ho embeguera i ho torcaven.

La pasta de les olives esclafades i premsades que ja estava eixuta i no tenia oli es deia remòlta. Això ho deixaven assecar i ho venien per a fer foc per a estufes. Vicent Vilarrocha conta que ells la remòlta seca la portaven a Castelló i en unes màquines extreien el poc oli que hi havia: oli d'orujó.

Molí i gaveta d'Antonieta i Fernandet

A cadascú li feien el seu oli.

El Notario conta que a la premsa cabien 350kg, i que si algú no en tenia prou, ajuntaven olives de dos amos i posaven una planxa al mig, i unes xorraven a la bassetta i les altres a un altre lloc, i cada u s'endua el seu oli. El Capello conta que quan algú no tenia prou olives per a fer parada barataven olives per oli, i canviaven una barcella per 3l d'oli.

Mesures.

També hi havia tifells que mesuraven mig decàlitre i un terç, mitja arrova i quarteró; barcelles, cafís... Teresita conta

que trascolaven amb un mig armud (almud) (quarta part d'una barcella, poc més de quatre litres), que era una recipient de fusta ovaladeta i es guiaven amb això per a vendre i comprar.

Pagament.

Antonieta i Pepito Sant Lluís conten que abans es pagava amb moltura, i el moliner es quedava una part de l'oli. Manolita recorda que els donaven un quarteró d'oli (3 litres) per un peu d'olives. Per això molts moliners es dedicaven a vendre oli. Després ja es pagava a tant per quilo d'oliva.

El tio Vicent Delcampo recorda que de cada dos sacs d'olives que duïen, el moliner se'n quedava un cabàs. I el Güenyo recorda que al molí nou, pels anys 70 o 80 els socis pagaven de quota 300 pts, i a part a tant el quilo per moldre. I que l'administració donava als amos una subvenció de dos duros per litre d'oli.

Manolita conta que al seu mas tenien un molí i al mas de la seua cosina Angeletes (filla de Miguel Tena), un forn, i ells tenien dret de gastar el forn i els altres dret de gastar el molí. I molien son pare i son tio, i un ratet cada matxo.

Comptes i estraperlo.

Maria del Molí conta que anaven a ca la vila i cada dia apuntaven les olives que molien. Anita conta que contínuament venia la Fiscalia i havien de tindre els llibres en regla o pensarien que era estraperlo i els denunciarien. També conta que els seus pares no sabien de lletra i Eliseo Tena, que treballava a l'Ajuntament, els anotava els comptes al llibre del molí.

El Saboquet conta que hi havia gent que era estraperlista, compraven l'oli ací i se n'anaven pels pobles a vendre'l, a Almassora, Vila-real... La tia Maria del molí conta que les dones agafaven oli i anaven a peu a Castelló per la costa perquè no les denunciaren, i venien oli i es guanyaven un jornalet. Cecília i Vicenta Valls conten que hi havia gent que portava l'oli per a vendre en botets de 5l al carrer Campoamor de Castelló, on vivien llauradors de família bé.

Olives trencades i senceres, se'n feien només per a casa. Se'n feien amb sosa, amb savoritja, es feien olives de cambra (seques i amb sal, oli i llima) etc.

“De moliner canviaràs que de lladre no t'escaparàs”. Expressió que es deia perquè de vegades la gent pensava que no treien tot el rendiment que tocava, i que el moliner s'havia quedat una part d'oli. Salvadora Ramos conta que si a un molí t'havien donat més oli tornaves, si no canviaves, com a les tendes.

Gerra i espartí de Vicentica i el Capello

Premsa hidràulica de Fernadet i Antonieta

MUEBLES

Balaguer

Ros de Ursinos, 29 - 31

Tlf. 964 22 86 38 - 12004 CASTELLÓN

Fábrica: Avda. Zaragoza, 6

Tel. 964 32 10 52 - 12190 BORRIOL

257. Amics a Sant Vicent. Any 1963

Alejandro Castellano, Lolita Ucher, Bartolomé Vidal, Lolita Esteve Pitarch, José Ramón Ramos i Manolo Ramos. Propietat: Bartolomé Vidal

258. Amics el dia de Pasqua. Principis dels 60.

Leonor Soler, Tere Parrilla, Merche Ramos, M^o Carmen Vilarocha, Antonieta, Jose Luís. Propietat: Teresa Parrilla

259. Amigues passejant per l'Avinguda Saragossa. Any 1967

Tonica Chulvi, Monse Escrig, Maruja Cabedo, Ramonsita "la de Vicentico", Consuelo "del Valenciano", Rosildeta "la del Mestret", Lolita Soler, Lolita i Carmencita "les Blanquetes", Luisa Agost.

Propietat: Lola Portolés

260. Grup d'amics. Any 1944

Vicent Edo "Ramonos", Enrique "El Rullo", José Manuel Valls "de Paleta", Adolfo Bernat "Morrongo", Luis Ucher "de Ucher" i Vicente Balaguer "El Basero". **Propietat:** Lolita Ucher

261. Convit. Any 1955

Enrique Luna, Lolita Calpe, Asuncion Sanmartin, Teresa Sanmartin, Teresita Pallares, Antonio Bernad.

Propietat: Lolita Calpe

262. El dia de festa de Sant Antoni. Any 1974

Lucia Tena, Mª Carmen Alafont, Tere Personat, Elvira Delcampo, Tere Tena, Ma Antonia Esteve, Ana Collado, Eugenia Portolés.

Propietat: Elvira Delcampo

263. Borriolencs a la plaça La Font. Any 1951

Marzá, Vicent "el Valero", Bernardet, Cornelio, Pepito "el Xivel", Don Ricardo, José M^a "la Llum", Arcadi "el Manyà", Enrique Panera, Vicente Panera, Pepe "el Peraire", El copero, Vicente "el Moreno".

Propietat: José Balaguer

264. Dalt del carro en una vesprada de bous. Any 1958

Bartolome Vidal, Vicentica Espin, Carmen Rubio, Fernando Safont, Enrique Vilarrocha, Bartolome Vidal, Vicente Vidal, Carmen Chiva, Vicent Vaquer i altres. Propietat: Carmen Rubio

265. Festival La Revoltosa. Any 1970
Propietat: Carlos Escrig

266. Festival La Revoltosa. Any 1970
Propietat: Carlos Escrig

267. Al riu de Borriol. Any 1948

Fernando Vicent, Antonia Delcampo, Pepita, Adoración, Josep, Genoveva.

Propietat: Antonia Delcampo

268. Boda de Vicente "Colau" i Maria Luisa "el Mestret". Any 1949

Pepe Falomir "Colau", Vicente Falomir "Colau", Maria Luisa "el Mestret" i Josefina "la Clara".

Propietat: Maria Luisa Falomir

269. Equip de futbol, penya el Barça. Anys 50

Vicent "el Cabrero", José Antonio "l'Andalús", José Luis "Felipe", Pepe "el Cabrero", Pepito "El monjo", Pepito Ucher, Ramón "de Rompina", José Antonio "el carnisser", Vicente "Quiqueta", Vicente "Rabanel" i José Manuel "de Paleta". Propietat: Monserrat Escrig

270. Prova esportiva a la carretera, davant del bar de navarret. Any 1940

271. Xiquetes a l'escola de "Doña Nati". Any 1957

Mª Rosario "La Gaspara", Lolin, Tonica Chiva, Tere Parrilles, Carmensita, Merche, Virginia, Tonica, Lidón, Lola, Laura Luna, Mª Teresa, Mª Ángeles, Mª Carmen de Navarro, Ana del Calero, Primi, Lolita, Mª Rosario Capella, Mari, Paquita, Tonica, Angelita, Pepita, Esteve, Vicentica, Josefa Maria, Lola Escrig.

Propietat: Lola Escrig

272. Xiquets del carrer Sant Vicent. Anys 1966

Ramón José Balaguer, Silverio Tena, Mª Carmen Luis, Natalia Balaguer, Manuel Tena, Salvador Vicent, Antonio José Balaguer, Tere Tena, Lucia Tena, Consuelo Delcampo, Rosarito Balaguer.

Propietat: Lucia Tena

273. Vendimiant a França. Any 1956

Fernando "El Copero", L'ama de la vinya, Manuel "El Copero", Ramón "del Copero", L'amo de la Vinya, Carmen Arinyo, Carmen Safont, L'amo de la vinya. Propietat: Carmen Safont Castellano

274. Recollida de taronja a Castelló. Any 1969

Maria "la Morena", Tia Carmeta, Trini Porcar "La Catalana" i altres. Propietat: Carlos Escrig

Records del joc de pilota al poble de Borriol

 Lluís Ramos Santamaría

Si tanquem els ulls i peguem una ullada al nostre passat, segur que ens venen imatges de quan jugàvem amb els nostres amics amb una pilota que era colpejada amb la mà. Doncs aquests jocs que es practiquen des de temps immemorials, ja ho feien els grecs, romans, els maies i moltes més civilitzacions (Conca, et al. 2003; Llopis i Bauset, 1999; Martos i Torrent, 2011; Millo, 1982) han format part durant molts segles de la nostra cultura, passant a ser part de les nostres tradicions lúdic-esportives.

“Clar, nosaltres jugàvem a pareteta en la paret de l'església”.

“En l'escola jugàvem a Peus quiets!”

“Al meu poble els majors jugaven a llargues al carrer de la pilota?”

“Al trinquet de Borriol, allí al racó, passàvem la vesprada jugant al raconet?”

Aquests records, habiten en la memòria de molts valencians i, per això, la pilota forma part de les nostres vides i de la dels nostres avantpassats. I és així perquè quan parlem de pilota al País Valencià, parlem de l'esport autòcton per excel·lència, el que identifiquem com a Pilota Valenciana, amb marca de “denominació d'origen”. Per tant, si els aragonesos estan orgullosos de les seves jotes, el canaris de la seva lluita canària, els catalans dels seus castellers, nosaltres, els valencians i valencianes, hem d'estar orgullosos de la Pilota Valenciana, que tan sols es practica a les nostres terres, tal i com nosaltres la practiquem.

1. Peus quiets (Frontón Rebotón, Pies y manos quietas, Barrenes o las Primis): joc de paret on el jugador que erra la pilota s'ha de col·locar a la paret per intentar salvar-se agafant la pilota abans que toqui la paret (Lavega i Olaso, 2003, p. 328).

2. A Borriol el carrer de la Pilota era el carrer Jaime Chicharro (de la baraneta a la plaça del Pou), l'actual carrer Sant Vicent.

3. Joc a paret que es juga al trinquet, on dos jugadors o equips (2x2) juguen enfrontats al frontis de baix passant la pilota per dalt la línia horitzontal del frontis (a 1 metre). També es jugava al travesset (es juga contra la muralla llarga amb un espai delimitat pels blaus), joc on s'iniciaven els més joves, quan el dominaven passaven al raconet i després a vareta (joc directe amb corda practicat pels adult).

“I això de pilota valenciana què és?”

Doncs la pilota valenciana no és més que l'evolució d'un joc a mà que s'ha anat adaptant als nostres gustos, als nostres carrers, a la nostra climatologia, als nostres costums i a la nostra forma de ser i a més s'ha anat transmetent de generació en generació.

A Borriol la pilota ha calat fort i ha perdurat en el temps malgrat les inclemències i, gràcies en part, als borriolencs que han portat el nom del seu poble i l'orgull de ser pilotaris des de Traiguera a Benidorm. Per ordre cronològic parlem del tio Emilio, artesà piloter que va vendre pilotes pràcticament a jugadors de tota la província, i ben bones que eren, moltes d'elles descansaven en caixons com si foren una relíquia. Parlem de Don Julian Esteve i el seu germà Juan Ramón Esteve, d'Eliseo Tena i de Cristian Fabra, que van portar la pilota al nivell més alt, aconseguint construir un gran club i una escola de pilota referent i volguda per tots. Al 2005, la Federació de Pilota Valenciana els reconeix la seva tasca en la promoció de la pilota, atorgant el Premi Promoció Francisco Cabanes “Genovès” que recullen com escola de pilota i a títol personal Eliseo Tena per la seva dedicació. Aquest treball ha tingut el seu fruit, i és fill d'aquesta gran tasca Pablo Linares, que juga partides amb professionals i ens ha portat a nombroses finals junt a companys com Jorge Esteve, Aitor, Adrián i David Sales (alguns d'ells ho han anat deixant, llàstima). Per altra banda, tenim borriolencs que van obrint camí, caminant descalços per un camí pedregós i escarpat seguint l'empremta del tio Emilio, parlem com no, de Salvador Ramos el trinqueter, que fa ara uns 8 anys es va aventurar a fer pilotes de vaqueta, la joia del nostre esport. Ja faltaria poc per tindre a Borriol un mestre piloter, que tan sols calen dos mans per dir tots els que hi ha al món. Però si el camí en el món de la pilota és pedregós, sobretot ho és per a les dones. Al poble de Borriol tenim una perla anomenada Raquel, amb domini dels colps per dalt i per baix, amb un estil innat polit amb moltes hores al trinquet, que a poc a poc s'apaguen. Ens queda aquí una tasca pendent, malgrat tot són moltes les xiquetes que han jugat a

El tio Emilio cosint una pilota

pilota a Borriol i, per cert, molt bé: Ana la del Ferrer, Trini, Àngela, entre d'altres.

Sense cap dubte aquests borriolencs han deixat empremta per sempre, i si preguntes a qualsevol que sap de pilota⁴ et dirà que Borriol ha sigut i és el poble més important en pilota de tota la província, on des de sempre hi ha hagut un lligam molt fort amb el joc de pilota.

Si volem continuar sent-ho, no deixem que ocórrega el que ens va passar ara fa 30 anys. La revista Cominells en l'article el Joc de la Pilota deia; “Hoy el trinquete de Borriol ha muerto”, (Bouché, 1983,

4. Aneu en compte que en pilota tots son “massa sabuts”. Com ens explica Tena (2004) “... quasi tots sentaven càtedra en tot allò que deien.” (p. 1).

 <p>JORGE ESTEVE Cerrajería</p>	<p>CERRAJERIA INDUSTRIAL HIERRO, ALUMINIO Y ACERO INOXIDABLE Telf: 964 321 641 - Fax: 964 321 792 Movil: 627 960 511</p>
---	---

p. 20), el que va suposar que l'afició de Borriol haguera de baixar a jugar a Castelló i altres pobles, quedant-se el trinquet sol i mut, sense poder escoltar el característic bot de la pilota de vaqueta i el murmuri dels vells aficionats. Com Tena (2004) ens conta; "la gent major mentre s'arreglaven les partides, contaven asseguts sota la corda les bones partides d'aquells anys quan Juliet d'Alginet guanyava a tots jugant només per sota" (p. 1).

Donem suport, per tant, a qualsevol iniciativa en pro de la pilota, retornem el camí i superem junts els mals moments econòmics al poble. Són temps de valorar qui som i on volem anar; deixem viva la planta silvestre⁵ perquè les noves generacions gau-

disquen en el seu temps d'oci dels joc dels seus avis. Servisquen aquestes línies per recordar d'on venim, deixant constància del nostre camí i en el futur poder valorar la tasca de l'home en la transmissió de la seua identitat i l'esport del seu poble. Ens sumem a les paraules de Juan Ramón Esteve que al 1977 deia en la revista Cominells "si con estas publicaciones logramos promocionar la pilota y ayudar a que muchos de los datos y conocimientos de nuestra villa no desaparezcan, nos sentiremos satisfechos" (p. 1).

Pel record dels que ens han deixat, agraint a Cornelio els seus anys com a trinquet en els anys posteriors a la inauguració del trinquet al 2002.

Bibliografia

- Bouché, H. (1983). *El Joc de Pilota Valenciana*. Cominells, 20.
- Conca, M., García, G., Gimeno, T., Llopis, F., Naya, J., i Pérez, V. (2003). *La Pilota Valenciana*. Unitat Didàctica. València: Generalitat Valenciana.
- Esteve, J. R. (1977). *La Pilota Valenciana*. Cominells, 2.
- Lavega, P., i Olaso, S. (2003). *1000 juegos y deportes populares y tradicionales. La tradición jugada* (2º ed.). Barcelona: Editorial Paidotribo.
- Llopis i Bauset, F. (1999). *El joc de pilota Valenciana*. València: Carena Editors.
- Martos, D., i Torrent, G. (2011). *Pilota Valenciana. Propostes didàctiques per ensenyar i aprendre el nostre joc*. Paiporta: Denes Editorial.
- Millo, L. (1982). *El joc de pilota*. València: Quaderns 3i4.
- Tena, E. (Novembre / 2004). *La Pilota Valenciana a Borriol*. Revista Parlada, 2. Borriol, Castelló, Espanya: Associació Novembre Cultural.

5. Llorenç Millo (1982) compara la pilota valenciana amb una planta silvestre. "És forta, per estar arrelada en les entranyes del poble, però no creix, ni sura perquè les autoritats esportives no li han fet, per ara, cas... malgrat tot, viu (p. 102).

INSTALADOR DE CARPINTERIA
EN ALUMINIO Y CERRAJERIA

RUBEN SALES

TELF: 660 10 56 35
email: ruben.instalador@gmail.es
Avda. Zaragoza, N° 59 2º Pta. 3
12190 BORRIOL (CASTELLÓN)

El Betlem de Salvador

 Salvador Renau

El meu nom és Salvador Renau i visc a Borriol. Amb la meua família des de fa gairebé deu anys. Des de xicotet a ma casa, el meu pare muntava el Betlem cada any i jo l'ajudava amb molta il·lusió. Eixíem a buscar al camp diferents tipus d'herbes, molsa, fusta, etc, i ho col·locàvem tot a casa. Sempre que era possible, a més, anàvem els dos junts a comprar alguna figureta nova per ampliar el nostre de Betlem familiar. Al cap d'uns anys, la construcció i el muntatge va arribar a ser, per a mi, a banda d'una tradició, una afició molt gran.

En formar la meua família, amb la meua dona, vam començar a fer un Betlem xicotet i conforme els fills van anar arribant i creixent, el Betlem també ho feia. Crec que els meus fills, igual que jo en el seu moment, començaven a experimentar el gust i la il·lusió per muntar en Nadal un Betlem a casa.

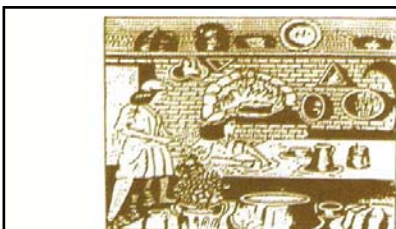
Tots els anys, a principis de desembre, ens posem a pensar en la manera de muntar-lo, ja que cada any és diferent. A causa de les grans dimensions que assoleix, cada membre de la família pot aportar idees per a la col·locació i distribució dels diferents ambients, per intentar que cada any tinga elements nous que li donen un toc d'originalitat, com per exemple jugar amb els efectes de miralls a les grutes i coves, o les zones per les quals discorre el riu.

Així doncs, el Betlem que muntem és natural, amb pedres de diferents mides, terra, plantes naturals, i tot el que podem fer ho fabriquem nosaltres mateixos, com per exemple la font del poble, els productes del mercat, les hortalisses del camp...

Les figuretes tenen una alçada de 10 centímetres, cosa que permet que es puguin distingir els escenaris amb claredat. Per a nosaltres és molt important que el Betlem tinga tot allò imprescindible: el naixement, l'anunciació als pastors, la fugida a Egipte, els Reis Mags, el poble, la posada, el molí, el castell d'Herodes, etc.

Finalment, la figura del Jesuset és el més rellevant i important del Betlem i no el col·loquem fins que no és la nit de Nadal, moment en què va nàixer Jesús. Abans, juntament amb els nostres fills, després d'escoltar la missa del gall, cantàvem unes nades i posàvem la figureta del Jesuset al bressol del naixement. Ara també ho fem amb els nostres fills i néts, perquè segueixen amb aquesta preciosa tradició.

Des que estem vivint a Borriol, els xiquets de l'escola CP L'Hereu vénen a visitar el nostre Betlem cada any i, per a nosaltres, és una alegria poder compartir el nostre esforç, la nostra il·lusió i la nostra família amb tothom.

HORNO Y PANADERIA

Mª Rosa Arandes

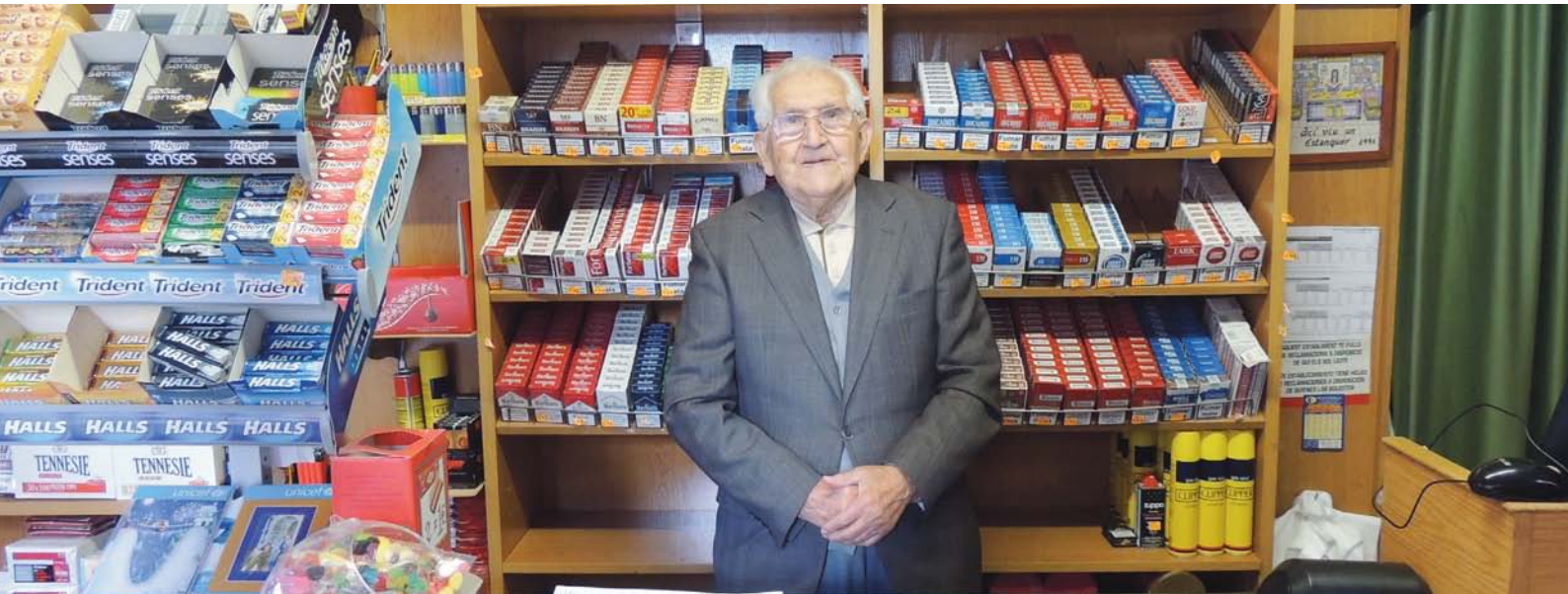
Especialidad en cocas y rollos

Virgilio Oñate Gil, 20

Tel. 964 321 107 • 12190 BORRIOL

Històries dels avis: Benjamín Pitarch Bellmunt

✍ David Roco Alafont

Benjamín Pitarch Bellmunt és, sense dubte, un dels personatges més coneguts de Borriol. Als seus 93 anys segueix actiu regentant els seus negocis. Al tio Benjamín cal agrair-li moltes coses que ha fet per aquest poble, com ser president de Nueva Jerusalem, haver participat en la creació de la cooperativa o impulsar l'arribada de la llum i l'aigua a algunes zones del terme, entre d'altres tasques socials.

Vam quedar en ell un dissabte al matí i ens va rebre, com no podia ser d'un altra manera, a l'estanc, on vam realitzar aquesta entrevista, mentre una gentada entrava i eixia sense parar de comprar tabac.

On va nèixer?

Han passat tants anys... vaig nèixer ací, al nostre poble, l'11 de gener de 1921, acabe de complir 93 anys. Fill dels borriolencs Salvadora i Benjamín, que van donar a llum a tres fills més: Salvador, Rosalía

i Bienvenida. Vaig nèixer a casa, al carrer "Ladrillar" (Rajolar) numero 11, actualment carrer-València.

Com recorda la seua infantesa?

Quan era ben xicotet em van portar a l'escola de les monges de la Consolació, que estava a la font, on està actualment l'Ajuntament. Allí vaig estudiar, si no recorde malament, fins als 7 anys. Dels 7 als 14 vaig anar a l'escola pública l'Hereu. Allí estudiàvem tot allò elemental: cal lligrafia, matemàtiques, història... tot estava en el mateix llibre, que es deia "La Enciclopedia". En cal lligrafia recorde que estudiàvem tres tipus de lletres: la gòtica, la vertical i la "redondilla". A l'escola anàvem xics i xiques separats. Els xics teníem dos mestres molt bons: "Don Emiliano Pérez" i "Don Germán García", que avui dona nom a un carrer. La mestra de les xiques s'anomenava "Doña Josefina". Al final de curs fèiem una exposició de tots els treballs on tota la gent, pares, mares... podien vore aquells treballets que anàvem realitzant al llarg del curs.

Benjamín Pitarch Bellmunt

Plaça La Font, 6
12190 BORRIOL
(Castelló)

Què va fer quan va acabar l'escola?

Abans d'acabar l'escola ja vaig començar a anar a la tenda de mon pare a aprendre l'ofici. Tenia una tenda d'ultramari, al carrer en què vivíem, fundada l'any 1917. Allí es podia trobar el que no hi havia a cap lloc. Veníem menjar, productes de drogueria, perfumeria, tabac i també explosius per a les canteres de Borriol, que tan bona pedra ens donen. Per a desar les coses perilloses teníem el maset del meu avi, a Benifaet, li dèiem el polvorí, per si passava alguna cosa amb la dinamita que estiguera fora del poble.

Com va viure la Guerra Civil?

Jo tenia més o menys 15 anys. La vaig passar a la tenda, la tenda mai la vam tancar, vam intentar sempre donar servei als borriolencs. Fèiem el possible per buscar menjar i altres coses necessàries per poder vendre. Gent propera a la meua edat sí que van anar a la guerra com a reemplaç, però jo em vaig salvar. Durant la Guerra van passar moltes calamitats, moltes històries que ni tan sols vull recordar, va ser un temps molt cruel. Després de la guerra el poble es va anar recuperant a poquet a poquet.

Com recorda les festes de quan era jove?

Eren més o menys com ara, però els actes religiosos abans eren més emotius. La participació de les esclaves a les processons, anaven molt mudades, m'agradava molt. El dijous sant es pujava al calvari. Eixe dia no s'agranava, ni es rentava la roba... i estaven tot el dia tocant les campanes en senyal de dol. A Borriol hi havia un grup de xics que eren els campaners que eren els encarregats de tocar les campanes en els diferents tocs. En Setmana Santa es realitzava un altre costum on anava el capellà, l'escolà, coterets i tots els xiquets i xiquetes que volgueren anaven tots amb una maça casa per casa i es deia: "porta oberta, porta tancà, bona maça". Si la porta estava oberta no pegaven però si estava tancada pegaven una maça. A banda, l'escolà tenia una safata amb serradura banyada i ho tiraven a totes les cases. La vespra de Sant Antoni cada casa es feia la seua foguera i els joves anàvem a botar-les totes, a banda també es feia la gran foguera a la plaça del

pou. Un altre costum era que tots els diumenges, a l'alba, s'anava resant el rosari de l'Aurora pels carrers del poble. Abans també es feia "la processoneta", era un diumenge que les monges celebraven la seua festa i els xiquets i xiquetes es mudaven i feien una xicoteta processó.

Recorda algun esdeveniment especial al nostre poble?

Sí, crec que va ser l'any 1943 quan la vespra de Sant Antoni va caure una gran nevada al poble però la foguera igual es va fer. Recorde que mon pare em va dir el dia abans "aixina se fique el cel quan cauen les grans nevades" i al dia següent va ser la nevada.

Acabada l'entrevista i abans d'eixir per la porta de l'estanc, ens va regalar uns caramlets com a mostra d'agraïment.

Moltes gràcies per compartir els seus records amb nosaltres i gràcies pels caramels!

Retrat de Benjamín per Rosa Elena Santamaría de Mingo

preparamos bolsas de chucherías
para eventos (bodas, comuniones, bautizos, etc.)

Avda. Zaragoza, 71 - BORRIOL

golosinas y recreativos

Jocs tradicionals

 La redacció

Al nostre poble hi ha un grup de xiquets i xiquetes que esperen eixir del col·legi per anar a jugar a bous. Tots els dies, de dilluns a divendres, a les 12:30h. del matí aquests xiquets esperen els seus pares o avis a la porta de l'escola. Tot seguit, es

dirigeixen cap a la placeta dels arbres. Allí passen una estona jugant a la vaca confitera i a bous abans d'anar a dinar. Per això, en aquesta edició, hem volgut mostrar alguns dels jocs tradicionals que practiquen els actuals xiquets de Borriol.

NOM DEL JOC: el joc dels bous i la vaca confitera.

OBJECTIU: si eres corredor, intentar que no t'agafe el bou. Si eres bou, agafar o tocar al màxim nombre de corredors.

MATERIAL: banyes de bou. Per a la vaca confitera també calen caramels. Es poden utilitzar altres objectes com capes de torear.

ESPAI: exterior

PARTICIPANTS: com a mínim 2, encara que es recomana més de 3 o 4.

ORIGEN I PROCEDÈNCIA: joc tradicional valencià.

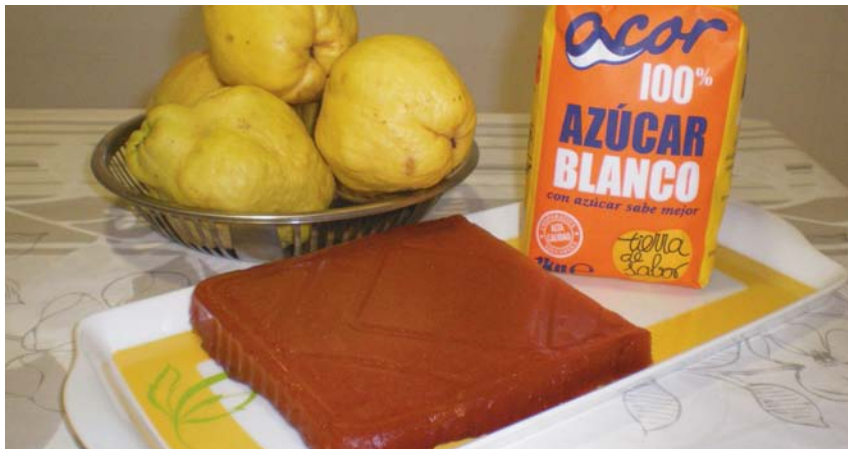
DESCRIPCIÓ: El joc està basat en les conegudes entrades i eixides de bous al carrer que es realitzen a festes d'agost. El xiquet o xiqueta que porta les banyes desenvolupa el paper de bou i ha d'intentar pillar els corredors. La resta ha de córrer per tal que el bou no l'agafe.

Per altra banda, també intenten representar altres actes taurins com el de "la vaca confitera". El xiquet que fa de vaca ha d'intentar pillar a la resta. Un grup de xiquets, pares o acompanyants han de llançar caramels. La resta de xiquets han d'agafar els caramels sense que la vaca els agafe.

Recepta de cuina: **codonyat**

✍ Maite Vidal Bernad

INGREDIENTS:

- CODONYS
- SUCRE

Les últimes setmanes de l'estiu i les primeres de la tardor el codonyer comença a donar-nos el seu fruit, el codony, i aquestes dates són les que marquen el temps per començar a fer un dolç típic d'aquesta zona com és el codonyat. Antigament era costum menjar-se el primer codonyat per Tots Sants, però actualment el podem tindre fins i tot abans.

Hi ha algunes varietats de codonyers que permeten menjar el fruit cru però la majoria se sol preparar ensucrat com a codonyat. El codonyat és una confitura dolça feta a partir de codony, és una bona manera d'aprofitar la fruita ja que així no s'arriba a perdre. El costum de conservar fruites i flors en mel ens ve dels romans.

A continuació explicarem la recepta del codonyat. Aquesta manera de fer el codonyat és una recepta

fàcil i ràpida ja que els avanços culinaris ens ajuden a fer aquest dolç amb molta més brevetat.

Es renten els codonys i es posen a bullir en l'olla exprés, aproximadament mitja hora. Quan ja estan freds, es netegen traient la polpa i posant part de la pell, ja que en aquesta està la pectina, que és la substància que ens ajuda que quede més compacte i espès. Es pesa la quantitat de fruita i es mescla amb la mateixa quantitat de sucre, a continuació es passa per la batedora. Una vegada ben mesclat es posa en un recipient al microones durant 10 minuts més o menys. Quan ja ha passat aquest temps ho traiem, ho remenem bé i ho tornem a posar 10 minuts més aproximadament. Al traure-ho ja està llest per posar-ho amb motlles i deixar-ho refredar. Este dolç ens pot durar molts mesos i està deliciós amb formatge, torrades...

CERRAJERÍA
ramos
Abel Ramos Portolés

puertas - rejas - pasamanos - verjas - cerrajería artística
Avda. Zaragoza, 11 • 12190 BORRIOL • Tlf: 964 65 77 11
Móbil: 676 810 228 abelrampor@hotmail.com

Gourmet

C/. Sanchis Guarnier, 27
Tel. 964 32 30 27
BORRIOL (Castellón)

La
tenda del barri

Especialidad en:
**CHARCUTERIA, EMBUTIDOS,
CARNES FRESCAS Y VERDURAS.**

Els símbols de La Font

✍️ Francisco Delcampo Bernad i Pere Saborit Badenes

La plaça de la Font ha sigut, des de temps immemorials, un lloc d'encreuament de camins (la Via Augusta?, i l'entrada al poble pel Raval) i també el principal lloc d'abastiment d'aigua de la localitat. Una aigua portada del brollador de la mina del Misteri de Cominells (o, tal vegada, siga la partida del Fontanar, la qual cosa justificaria el seu nom) aprofitant el desnivell i a través d'una sèquia que esdevenia, en bona part del seu traçat, descoberta arran de terra; pel Camí Vell, carrer Sant Vicent, creuant les cerrades i acabant en una fontana situada en algun lloc de la plaça: la Plaça de la Font, a la que sempre li ha donat nom. Una apreciada aigua destinada tant per a l'ús domèstic com per al beuratge dels animals.

Saben de l'existència d'una font antiga, posterior a l'actual, pels testimonis inestimables d'alguns tractats històrics. L'insigne historiador i estadístic D. Pascual Madoz, en 1849, en el seu "Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar", al parlar de Borriol ens diu: "... y 2

fuentes perennes de aguas de la mejor calidad, una de las cuales brota por 7 caños; de ella se sirven los vecinos, y en un pilón abrevan las bestias ..." També Bernardo Mundina, en 1873, en la seva obra " Geografía y Estadística de la Provincia de Castellón" fa referència a l'esmentada font dient: "... y los vecinos tienen para sus servicios domésticos dos ricas fuentes, de las cuales una tiene siete caños ..."

CARNISSERIA
XARCUTERIA

XARCUTERIA SELECTA • EMBOTITS CASOLANS
POLLASTRES A L'AST • PLATS PRECUINATS

Plaça La Font, 12 · BORRIOL (Castellón)
Encàrrec al 964 321 203

Per fortuna, encara es conserva un document gràfic fedatari de la citada font. Es tracta d'un quadre que està en l'ermita de Sant Vicent (i que ací el reproduïm). El pintor fou "el tío Mariano" (el besavi de Carmen Rosario, Rosa María i Gemma Fabregat Babiloni). Es tracta d'una reproducció d'un miracle atribuït a Sant Vicent i que en agraïment al Sant, la família de Dolores i José Antonio Calpe Llorens el va presentar com a ofrena (ex-vot) a l'ermita.

La sèquia destapada que hi havia per a la conducció de l'aigua a la font era un focus d'infeccions, moltes vegades de fatals conseqüències; així, en l'any 1885, per exemple, la població va estar assotada per una epidèmia del còlera que es va saldar, durant l'estiu, en quasi 170 persones —una catàstrofe—. Hi hauria, per tant, una conscienciació general de la necessitat de soterrar i condicionar la xarxa de l'aigua. Aleshores, es va aprofitar l'ocasió per a substituir l'antiga font per una altra més adequada al cabal de l'honrat i ric brollador de Cominells i a la vegada construir un monument únic i emblemàtic per al poble: una obra desitjada en la qual res quedava a la indiferència i amb la qual el temps els va donar la raó.

del "Centenari de la Font, 1899 – 1999" amb una introducció de Henri Bouché).

Ja en 1902, Fernando Miralles Meseguer, en el seu manual "Guía del Obispado de Tortosa" ens fa una descripció exhaustiva i brillant de la recent estrenada font dels trenta canons: " ... El vecindario está bien provisto de aguas para todos los usos merced á dos fuentes que hay dentro de la población llama-

das del Buelo ó Barranquet y la Fuente, siendo de notar la última situada en la plaza de su nombre, cuyas aguas son conducidas á la villa por medio de cañería desde el punto denominado las Minas, y una vez en la población las derrama por una magnífica fuente de reciente construcción. Esta fuente que vierte por sus caños un rico caudal de agua consta de dos cuerpos con quince caños en cada uno de ellos; es de figura octogonal, con dibujos é inscripciones en cada una de sus caras, coronada con un bello reverbero y cercada por una barandilla de piedra labrada que sirve de base y sostén a

un enverjado de hierro que la circuye. Las aguas sobranes, después de alimentar un largo abrevadero, van a los lavaderos públicos que se hallan situados cerca de la misma fuente..."

Així doncs, en gener de 1899 es va aprovar per l'Ajuntament l'execució d'aquest ambiciós projecte. La nova font es va construir en aquest any. En febrer de 1900 es van començar les obres del soterrament de la conducció, que es van acabar el 24 de juny de 1902 (al respecte podem trobar informació més exhaustiva a "La Font", Boletín de informació municipal, de 6 de abril de 2006, en l'article de Henri Bouché Peris "La nueva imagen de la Font"; i en la revista/programa dels actes de commemoració

Tot apunta que l'empresa de la construcció de la nova font va representar, tant per al poble com per a l'Ajuntament, un projecte d'envergadura i d'il·lusió: res s'escapà a la imaginació i la planificació d'una obra tan singular (de fet, després, La Font significarà un dels emblemes i icones més representatives de Borriol). Les quatre portes d'entrada es corresponen perfectament amb els punts cardinals; a la seua galta es conformaran respectius baix-relleus d'esculpida talla: quatre imatges imperen les entrades.

El Racó
de La Font

-cafeteria - pastisseria-

Telf. 964 322 096

Plaça La Font, 29A
12190 BORRIOL (Castelló)

Al Nord, l'entrada principal, conté l'escut constitucional del municipi. Borriol no té, en eixe moment, cap emblema propi i particular; utilitza l'escut oficial de l'Estat de l'època de la reina Isabel II; va estar en ús fins l'any 1973, que va ser substituït pel que hi ha en l'actualitat.

A l'Oest, es fa referència a la vila de Borriol i a l'any en què es va realitzar i inaugurar La Font (1899).

Fins ací no hi ha res a objectar a la simbologia detallada, però les altres dos imatges que ens resten donen peu a una sèrie de qüestions de difícil resposta i faltes d'evidències clares que donaren llum als interrogants.

La cara Sud de la pila està representada per un gall. Un gall dibuixat en sentit invers al disseny natural de les figures (que és d'esquerra a dreta); està mirant cap a l'Est; i clarament es veu que està cantant, com anunciant la matinada d'un nou dia, dirigint-se a l'aurora. Què representa este pollastre? Quin sentit li va voler donar l'autor? Caldrà fer un poc d'exercici d'imaginació per a buscar una resposta coherent i versemblant a les preguntes ja que "per se" la mateixa figura ens dóna diverses alternatives.

El gall es una au carregada de simbologia: És l'anunciador del final de les tenebres i el naixement de la llum; és el "gallito", que presumeix de la seva força i valentia; és el símbol de la custòdia i vigilància; representa l'activitat, la força, la tenacitat, la voluntat, l'energia i la vitalitat. En altres circumstàncies representa una cara totalment oposada: fins al legoritzar al mateix dimoni.

Però, especialment, el gall és un símbol molt arrelat a la cultura cristiana. Representa les tres negacions de Sant Pere a Jesús en la nit de la Passió. En memòria del fet, el papa Nicolau I, allà pel segle IX, va ordenar que es col·locara un gall en la part més alta dels temples. I, per antonomàsia, és el símbol de la Resurrecció de Crist: l'anunciador d'una nova vida, d'un nou dia.

L'actitud i la posició del relleu, així com la complementació amb la resta del conjunt arquitectònic, ens fan pensar que el significat de gall és clarament religiós: representa la Resurrecció del Senyor i, tal vegada, metafòricament, el renàixer d'un poble a l'empara d'una nova font.

La porta de l'Est està simbolitzada amb la imatge d'un sant (cosa tradicional en la nostra cultura), que representa el patró, el protector de la font.

El sant que hi està dibuixat és Sant Pasqual Baylón, custodiant i preservant les trenta delícies argentades, que són l'orgull dels borriolencs.

L'elecció i l'encomanda dipositada a l'esmentat sant ens porta, inexorablement, a formular-nos les preguntes: Per què és Sant Pasqual el patró de la Font? No hi ha titulars de més devoció històrica a Borriol mereixedors de tal confiança? Sant Bartomeu, Sant Vicent, Sant Antoni...

Un altre detall ens suggereix una qüestió també al voltant de la figura. Si mirem amb detall la fotografia de la font antiga hi veurem que esta estava presidida per la imatge d'un sant. Resulta molt difícil

determinar de quin benaventurat es tracta; sols es veu amb nitidesa que el personatge esdevé dret, que porta un hàbit amb una capa (un dominicà?); els braços els té en alt, en estat d'acclamació... Si bé el quadre és ric en detalls: la figura de Sant Vicent, la font, els xiquets jugant, etc. la imatge en referència manca d'alguns detalls aclaridor amb què es puga determinar de quin sant es tractava. Tal qual queda dibuixat podria tractar-se'n de qualsevol: Jesucrist ressuscitat, Sant Pere, Sant Bartomeu, Sant Antoni ... Es podria descartar que representa Sant Vicent, per la poca similitud i correspondència entre ambdós i, quasi amb tota seguretat, podríem dir que no es tracta tampoc de Sant Pasqual; la qual cosa difumina més encara una justificació d'este sant a la nova font.

Resulta difícil assumir que si la font antiga estava dedicada, per exemple, a Sant Bartomeu, no fora este també el patró del nou monument, a més a més, quan és patent que la construcció de La Font ha es-

tat estudiada i planificada al detall. Tal vegada els patronatges han estat subjectes a modes canviants en el temps i prevalguen a qualsevol altra consideració?

Una hipòtesi prou versemblant que es pot plantejar és que la misteriosa imatge (de la font antiga) corresponga a Sant Antoni i, més concretament, que es tractara del retaule que hi ha en la capelleta de la font de Sant Martí (la Serra, junt al mas de l'Hereu). Tal conjectura es justificaria en 4 punts: el marc del quadre, l'estructura gràfica, l'hàbit i el més important, la data de 1905, en què es va reformar la font de Sant Martí; data molt pròxima a la demolició de l'antiga font en qüestió.

Resulta curiós i quasi contradictori que en una font, la de Sant Martí, hi haja la imatge de Sant Antoni. Hi ha darrere una revenja esdevinguda per la substitució del patró de la Font? És la purgació d'un remordiment de desvestir a un sant per tal de vestir-ne a un altre? o, tal vegada, són elucubracions infundades lluny de la realitat?

La denominació de font de Sant Martí és anterior a la reforma i a la instal·lació de la imatge de Sant Antoni en la capelleta del brollador. La font està, presumiblement, dedicada a Sant Martí de Tours, un sant d'origen francès que va viure al segle IV, patró dels soldats, un dels sants més populars de la cristiandat. Conta la llegenda que Sant Martí era un oficial de l'exèrcit romà, un dia, a les portes de la ciutat d'Amiens (França) es va trobar amb un mendicant que estava gelat de fred. De sobte, sentí pena per ell, va agafar la capa de soldat, la va partir en dos i li va donar a l'indigent una part perquè es tapara. La nit següent se li va aparèixer Jesucrist amb la meitat de la capa. A partir del fet, es va convertir al cristianisme i esdevingué en un dels seus principals valedors.

Invitem a l'amable lector a què d'estes consideracions faça les elucubracions que estime convenient, com en un exercici d'indagació en pro de dilucidar la veritat.

La Font de Borriol està dedicada a Sant Pasqual Baylón, un sant que va ser declarat, en 1897 (data molt pròxima a la construcció de La Font), patró de les associacions i congressos eucarístics pel papa Lleó XIII. Este fet li va donar a Sant Pasqual molta popularitat i devoció en estes terres. També, com diu Henri Bouché en el butlletí municipal descrit "... de las cuatro figuras: el Escudo nacional de la época. El Gallo (símbolo divino del despertar, luz y resurrección), el Año (1899) y San Pascual Baylón, patrono universal de la Eucaristía y santo de especial devoción en aquellos tiempos en nuestra villa en donde se produjo uno de sus milagros ...", (en relació a dit miracle es pot consultar l'article "Sant Pascual Baylón i el miracle d'en Pere Gil", de Bernat de Maderes, en la revista "Cominells" de desembre de 1993).

Sant Pasqual va nèixer a Torrehermosa (Saragossa), el 16 de maig de 1540, va morir a Vila-real, el 17 de maig de 1592. Fou un frare franciscà. Se li atribueixen molts miracles. És el patró de la diòcesi de Segorbe-Castelló, també de Vila-real. Sant d'especial devoció en molts llocs arreu del món. Les seues restes descansen en la basílica de Vila-real. I, des de 1899, vetlla per la nostra major riquesa natural: l'aigua de Borriol.

Des d'estes línies volem donar les gràcies a Maruja Pallarés, Ángeles Tena, Emilia Fabregat i Juan Miguel Belles per la informació facilitada i a Antonio Canales per haver-nos donat la idea d'este article.

Artistes locals:

Rosa Elena Santamaría de Mingo

✍️ David Roco Alafont i Maite Vidal Bernad

Santamaría de Mingo és el nom que utilitza l'artista borriolenc Rosa Elena per signar les seues autèntiques obres d'art. Obres realistes que no van deixar indiferent a cap visitant de l'exposició de pintura individual que va realitzar al museu de Borriol durant les festes d'agost.

Possiblement molta gent del poble va descobrir una gran artista en aquella exposició, però Rosa Elena sempre ho ha sigut. Una persona sensible al fet artístic, a la pintura i la música, dos aficions a les quals dedica tot el temps que té lliure i que no dubta en combinar, ja que per pintar, sempre ho fa acompanyada de música, si és amb el volum alt, millor.

Rosa Elena va començar a pintar de forma autodidacta. Els seus primer quadres van ser repliques de portades de còmics de Tintin, realitzades amb pin-

tura acrílica, perquè aquest personatge de ficció, els agradava molt als seus fill. Va continuar reproduint alguns quadres de grans artistes com Klimt, fins que va fixar el seu interès amb la pintura realista.

Fa uns 4 anys va començar a perfeccionar la seua tècnica amb la pintora Mapi Capilla, on sovint li porta els seus quadres per demanar-li opinió, això si, sempre li agrada decidir a ella mateixa el resultat final.

El fet de començar a pintar retrats ho va fer com un repte personal. D'un retrat pictòric ben executat s'espera que represente l'essència interior del subjecte des del punt de vista de l'artista i no sols l'aparença externa, que ja per si mateixa planteja un repte. Sens dubte els retrats de Santamaría ho aconsegueixen.

PIZZERÍA
COLISEO

Abierto sábados medio día
Menús Personalizados

Avda. Zaragoza, 93 · BORRIOL (Cs)
Tel. 964 32 16 62

Es confessa perfeccionista, fins i tot maniàtica. Tria les dimensions i el format dels seus quadres per centímetres, demanant unes dimensions exactes. Normalment pinta sobre fusta, la qual prepara acuradament abans de començar. Li costa seleccionar les persones indicades per fer de model i quan les tria realitza nombroses fotografies, prestant especial atenció a la postura, expressió facial i a la llum. Sobre aquestes es basarà posteriorment per realitzar la seua obra. Els retrats els realitza amb oli, ja que li agrada estar constantment retocant-los fins que finalment està convençuda de que la seua obra transmet l'expressió buscada.

Declara que la idea de realitzar una exposició de retrats d'alguns dels borriolencs i borriolenques més populars va ser arriscada, ja que per moments creia que no li donaria temps, però finalment va esdevenir un gran èxit d'assistència i una grata sorpresa per als que van tenir el plaer de contemplar les seues pintures.

La nostra revista, té la intenció de fer arribar i fomentar l'art de la nostra localitat. Per fer-ho, en la passada revista, vam explicar l'obra i vam donar una làmina de l'artista local Paco Canós. En aquest nou número de La Botalària tenim el plaer de poder lliurar una reproducció de l'obra "L'olivera", que la nostra artista Santamaría de Mingo va realitzar per a les Jornades Culturals de la Plana de l'Arc que es van realitzar a Borriol l'any 2011.

Julian Roco

tlf. 669459464
tlf. 964321493

Colón, 46. 12190 BORRIOL (CS)

Pintura i decoració

- pintura d'alta decoració
- pintura industrial
- interiors
- lacats i envernissats
- empaperats
- restauració de façanes

Brazil Punk Rockers

✍ David Roco Alafort

“Com es dirà l'equip? Li posem un nom graciós? Un moment, per favor, ja he pensat un nom, però ha de ser un nom especial, un nom guanyador: BRAZIL”.

L'extracte del llargmetratge “Días de fútbol” que els va inspirar per triar el nom, va ser un encert, perquè sense dubte, des de la seua formació al 2004, no han parat d'oferir-nos energia, envoltada, cada vegada més, de qualitat musical.

Parlar de Brazil és parlar de punk melòdic, rabiós i amb molta energia. “Bienvenida a los cuervos” és el nou treball d'este grup borriolenc, format per quatre components (Lucas a la veu i la guitarra, Andreu a la guitarra, Muntanya al baix i David a la bateria) que ells mateixa s'autodenominen punk rockers. Un treball madur, on es nota l'experiència que et dóna el temps i els kilòmetres de carretera.

10 temes rítmics de ràbia reivindicativa que no et deixen indiferent. En valencià i castellà, on predomina la veu desgarrada de Lucas acompanyada d'una base rítmica-harmònica contundent. 9 temes propis, amb lletres àcides i intel·ligents, i una versió del popular himne dels miners “En el pozo María Luis”.

Gravats i produïts per Sam Ferrer, borriolenc que està rodant per mig món amb El Último Ke Zierre, una de les bandes més punteres del punk.

El nou treball de Brazil ha sigut possible gràcies a la gran campanya de micromecenatge Verkami que han realitzat, en què seguidors del grup han fet xicotetes però importants

aportacions econòmiques perquè el projecte de gravació pugua tirar endavant.

C/ Ximen Perez de Arenos, 14 Bajo
 Borriol (Castellon)
 964 65 77 23
<http://www.erimar.es>

FORMACIÓN e INFORMÁTICA

Caminant per Borriol

 Ivan Pallarés Montañés

Ruta 5. Ruta Circular: Plaça La Font - La Joquera - Voltants de La Coma - La Cantera - La Joquera - Plaça La Font.

Descripció:

Ruta circular pel terme de Borriol. Recorre part de la ruta de la Joquera, els tossalets que hi ha al voltant del la partida de la Coma, per tornar a Borriol per la cantera, la senda que bordeja el camp de golf i finalment un altra volta per la joquera per la part de les piscines. Temps estimat 4h caminant a un ritme lent i parant a esmorzar dalt del tossal gros.

Valoració i dificultat:

Itinerari aproximadament d'uns 12 km amb un desnivell acumulat de aproximadament 700mtrs. Amb una gran riquesa paisatgística i unes bones vistes a la costa. La dificultat tècnica es mitjana. Aquesta ruta tracta de fer una ruta circular pels voltants de La Coma, amb un punt d'inici i fi a la Plaça La Font.

Aquesta és la primera ruta senderista que va organitzar el club Muntanyer la Pedrera. És una ruta circular pel terme de Borriol i pels voltants.

Des de la Plaça de la Font, iniciem l'eixida baixant pel carrer German Garcia "el Molí Oli", travessem la carretera i apleguem al carrer Sant Antoni, on girarem a la dreta per agafar el camí formigonat de la

Joquera. Una volta en el camí baixarem fins travessar el riu. En pujar la costa el camí ja serà de terra.

Continuem el camí per la ruta de la Joquera, passarem el tallafocs, deixat per les obres del gas, i continuarem uns 500 metres més de camí fins trobar un zig-zag a esquerra i dreta i una bifurcació en dos camins, nosaltres haurem d'agafar el camí de la dre-

CAFETERIA

El Pau

**Desayunos - Bocadillos
Fiestas de cumpleaños**

C/ Sant Vicent, 4 - 12190 BORRIOL (Cs)

T. 619 199 697

ta que haurem de girar a la dreta per anar uns metres per una senda estreta. Eixa senda ens durà a un altre camí on vorem un maset a mà dreta. Continuarem pel camí i uns metres més tard en l'altra bifurcació agafarem el camí de la dreta, que ens durà al principi de la primera pujada amb un desnivell ja considerable.

La senda de la primera pujada l'agafarem pocs metres després de la bifurcació de camins. Podrem veure el seu inici, a mà esquerra, on hi ha una gran roca. La senda va vorejant la muntanya, creuarem un pinaret. En aquest lloc podem aturar-nos a veure el paisatge del poble a la nostra esquena.

Continuarem per la senda, aquesta no te pèrdua fins aplegar a una torre de alta tensió, ací continuarem pujant progressivament per un camí fins que aplegarem a un encreuament on girarem a la dreta. El camí pujarà lleugerament, aquest es tornarà senda i quan apleguem dalt començarem una forta baixada per senda que ens durà una estoneta. No s'ha d'abandonar la senda, quan apleguem baix ens fixarem que hi ha un encreuament. Nosaltres haurem de deixar la senda que portàvem i agafar una altra que fa un gir a mà esquerra. Aquest encreuament està aproximadament 50 metres abans d'una caseta a mà dreta de la senda, així que si apleguem a la caseta haurem de tornar enrere per trobar l'altra senda. Aquesta senda continuarà baixant lleugerament fins aplegar a un camí.

Nosaltres girarem a mà esquerra; pocs metres després seguirem el camí a mà dreta que va planejant sense agafar altura; aquest camí sempre va girant a la dreta i es transformarà en senda quan estiguem aplegant als peus del tossal; des del camí podrem veure el tossal a mà esquerra.

Ací comença la segona pujada de l'eixida, aquesta serà la de més desnivell, es caracteritza per dos trams amb fort pendent, amb un descansat entre pendent i pendent.

Una vegada dalt podem veure un bonic paisatge, en què podrem contemplar tota la costa de Castelló, Benicàssim... i per l'altra banda podrem veure el poble de Borriol i els seus voltants. Aquest és un bon moment per pegar un mosset.

Una vegada agafades forces per continuar, agafarem la senda de baixada. Des de dalt del tossal hi ha 3 sendes. Nosaltres, si ens situem mirant a Castelló, agafarem la senda que tenim a mà esquerra que comença baixant per una roca. Continuarem baixant per dins d'un bosc, fins aplegar a una petita esplanada amb un xicotet arbre al mig, on agafarem la senda de l'esquerra que ens durà fins un encreuament de camins.

Pujada pel Tossal

talleres
BALAGUER

auto-electrónica y mecánica
para el automóvil

Vicente Balaguer Meseguer

Rey D. Jaime, 3
Telf. y Fax: 964 32 13 03 - Móvil: 629 67 71 96
12190 BORRIOL (Castellón)

 C/ Peiró, 5 bajo. 12190 BORRIOL (Cs)
Tif. 964 046 940

PANADERÍA - PASTISSERIA

REI EN JAUME

Rei en Jaume, 10
Tels. 964 322 009
964 321 950
12190 BORRIOL (Castelló)

Erodium aguilellae, una joia botànica al terme municipal de Borriol (I)

✍ Agustí Agut Escrig

Erodium aguilellae en floració
(fotografia propietat de C. Fabregat extreta del Banc de Dades de Biodiversitat de la Genaralitat Valenciana).

Foto: Josep Oltra

Detall de les fulles d'*Erodium aguilellae*
(fotografia propietat de J. Oltra extreta del Banc de Dades de Biodiversitat de la Genaralitat Valenciana).

El terme municipal de Borriol, tot i haver suportat una intensa explotació agrària des de l'antiguitat, com la resta de territoris que envolten la Mar Mediterrània, encara conserva un valuós patrimoni natural, arraconat i maltractat, però que resisteix l'embat de la pressió humana aprofitant ombries, barrancs, zones inaccessibles i rocoses, etc.

En aquesta ocasió, en compte de presentar una planta útil, volem fer ressó de la presència al terme del nostre poble d'una planta endèmica, rara i amenaçada: *Erodium aguilellae*. Es tracta d'una joia botànica, una raresa de gran bellesa que normalment passa inadvertida, excepte per als botànics més experts i les persones que conserven la suficient sensibilitat i capacitat d'observació i admiració davant les meravelles que ens ofereix la natura.

El 1998 *Erodium aguilellae* va ser descrita com una nova espècie per a la ciència pels botànics valen-

cians S. López Udias, C. Fabregat i G. Mateo, que la dedicaren al botànic valencià Antoni Aguilera Palasí, natural d'Onda, on es troba la localitat clàssica de la planta (López Udias, Fabregat & Mateo, 1998). La planta va ser citada per primer cop de la Serra de les Pedrisses (L'Alcora-Onda) (Carretero & Pastor, 1991) i seguidament de La Peña (Vilafamés) (Tirado & al., 1994) i Argelita (Roselló, 1994), però sempre era identificada com *Erodium daucoides*. L'any 1998 amb l'estudi comparatiu de les noves poblacions d'aquesta planta descobertes a Borriol, Onda, Orpesa, Benicàssim i Lluçena (López Udias, Fabregat & Mateo, 1998) amb la resta de poblacions conegudes en l'àrea de distribució del grup *Erodium daucoides* l'equip de botànics valencians esmentat va descobrir que es tractava d'una nova espècie.

El 1838, un botànic francès anomenat Boissier va descriure *Erodium daucoides* com una espècie endèmica de la Península Ibèrica, amb poblacions dis-

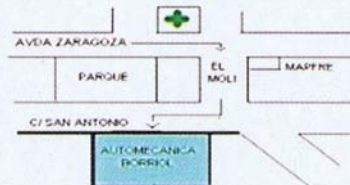

AUTOMECANICA BORRIOL
C/ San Antonio, 18
12190 Borriol Tel/Fax: 964 321425
MÓVIL: 636527016

- ALINEACION ELECTRONICA
- LIMPIEZAS INYECCION
- LIMPIEZAS CIRCUITO CERRADO
- AIRE ACONDICIONADO
- VEHICULO SUSTITUCION
- MECANICA
- ELECTRICIDAD
- ELECTRONICA
- FRETTY COMPLETA
- NEUMATICOS

email: ambborriol@hotmail.com

perses i amb molta variabilitat morfològica que creixia en llocs rocosos i pedreres (litosòls) de substrat calcari en ambients de muntanya. Posteriorment, la variabilitat i complexitat del grup de plantes que es reunien dins del que es coneixia com a *Erodium daucoides* ha segut revisada i estudiada amb profunditat per altres botànics que segons nous criteris, basats en diversos caràcters morfològics, l'ecologia i la distribució geogràfica aïllada que mostren les distintes poblacions peninsulars, permeten dividir avui dia el grup en sis espècies o microespècies diferents: *Erodium daucoides*, en sentit estricte, creix únicament en unes poques localitats de Sierra Nevada (Granada-Almería), Cerro Jabalcón (Granada) y Sierra de Gádor (Almería); *Erodium cazorlanum* que es troba restringit als territoris subbètics de les Serres de Cazorla i Segura (Jaén) i Sierra Seca (Murcia); *Erodium astragaloides*, creix als territoris dolomítics del Trevenque i Alayos de Dílar (Granada); *Erodium pau* que ocupa els territoris del nord peninsular, habitant en alguns indrets de Navarra i el País Basc; *Erodium macrocalyx* que es caracteritza per presentar sèpals de 13-15 mm i mericarps de 9-10 mm, de major tamany que en cap de les altres espècies del grup; *Erodium aguilellae*, es diferencia de la resta per ser una planta de major tamany, tindre fulles i peduncles florals de major longitud, a més a més d'un major nombre de pedicels florals i els fol·liols més profundament dividits amb segments linear-lanceolats, poblant exclusivament les serres litorals i pre-litorals del centre i sud de la província de Castelló.

Tota aquesta sèrie d'espècies rares i endèmiques han segut evaluades en distints Llibres Vermells o Llistes Roges a nivel autonòmic i estatal segons els criteris de la UICN i estan protegides legalment pels Catàlegs de Flora Amenaçada de Murcia, Comunitat Valenciana, Navarra i el País Basc.

Detall de la flor d'*Erodium aguilellae* (fotografia propietat de G. Ros extreta del Banc de Dades de Biodiversitat de la Generalitat Valenciana).

Detall de la flor i els fruits d'*Erodium aguilellae* (fotografia propietat de J. Quiles extreta de la pàgina web www.florasilvestre.es).

CASTESAN
TERÀPIES NATURALS

AV. SARAGOSSA, 13
12190- BORRIOL (CS)
castesanborriol@yahoo.es
964 322 061

**ESCOLA DE TERÀPIES
MANUALS**

Daniel Ramos Afonso

GANADERO

L'olivera (II)

✍️ Antonio J. Falomir Montañés i Judith Vilà Suñer

Ací tenim la segona part d'uns xicotets apunts pràctics sobre el cultiu de l'olivera. Espere que us puguem ser útils!

DESHERBATGE

Pot ser mecànic o químic, sent molt més aconsellable el mecànic. El desherbatge mecànic es pot realitzar una o diverses vegades a l'any, no sent convenient més de tres vegades (per despesa energètica, contaminació ambiental, desgast de la maquinària, etc.), aprofundint el menys possible amb l'arada per a no danyar les arrels. A la vora del tronc (si s'ha realitzat el calçat) cal realitzar esta labor amb l'aixada o una desbrossadora mecànica.

Per al desherbatge químic hi ha diversos productes autoritzats. És important no realitzar el desherbatge químic sobre l'oliva del sòl, per problemes de residus químics en l'oli.

PLAGUES

Les plagues més comunes són: la mosca de l'olivera (*Bactrocera oleae*), la caparreta negra (*Saissetia oleae*) i el prays (*Prays oleae*).

Mosca de l'olivera

És una plaga el dany de la qual es produeix sobre el fruit a partir de final de juliol principi d'agost fins a final d'octubre, essent setembre i la primera quinzena d'octubre les dates en què "el picat" de la mosca són màxims.

El dany es produeix perquè la mosca femella introdueix l'ou dins del fruit. La larva que naix s'alimenta de l'oliva fent galeries en el seu interior. El fruit atacat finalment cau, disminuint així la collita.

En el moment de la collita un 30% del fruit amb larva no disminueix ni la qualitat ni la producció d'oli. Els atacs són majors amb humitats elevades i en olives de taula. Les temperatures estivals de més

SUPER VALLS

c. Rey Don Jaime, 9 · Tel. 964 321 276
BORRIOL

de 35°C maten les larves de la mosca i per tant redueixen la plaga. Hi hi ha varietats d'olives que són més atacades que d'altres, per la qual cosa l'elecció de la varietat és una possible solució per a disminuir els atacs de la mosca.

Per a combatre esta plaga es pot realitzar de dues maneres o fer una combinació d'ambdues.

1. Amb polvoritzacions de "parxeo"

- Cal passar cada 13-15 dies, amb una mescla de proteïna hidrolitzada + dimetoato (insecticida) a la dosi de 600 ml de cada producte per 100 litres d'aigua.

- Esta polvorització ha d'aplicar-se en branques sense fruit, al tronc o sobre algunes herbes i en la zona de cara al sol de l'arbre.

- L'inconvenient d'este sistema és que pot matar fauna útil, és a dir, paràsits i depredadors de moltes altres plagues.

2. Amb la col·locació de trampes. N'hi ha de dos tipus:

- Les que consisteixen en una banda de color groc (dimensions aproximades 30 x 40 cm) recoberta de pegament, un sobre amb feromona específica de la plaga i un sobre amb atraient alimentari. El seu radi d'acció és d'uns 10 metres.

- Les trampes alimentàries. Es tracta d'una botella foradada que dins hi ha una mescla que allibera compostos d'origen amoniacal que atrauen específicament a femelles. Esta mescla està formada per aigua i proteïnes enriquides amb fòsfor i nitrogen.

- Hi ha un altre tipus de trampes, també de tipus alimentari, en les que dins s'hi col·loca un atraient. D'estes trampes n'hi ha una amb molt bons resultats, coneguda amb el nom de Easy Blister Trap. Es

tracta d'una botella que cal omplir amb un atraient denominat Tephri Lure. Este atraient té una durada d'un mes a l'estiu i de dos mesos a la tardor ja que les temperatures són mes suaus. Amb un litre d'atraient es poden omplir fins a 25 trampes.

L'inconvenient, en general, de les trampes és que no funcionen molt bé en xicotetes superfícies o en oliveres aïllades. La seva col·locació no és una ciència

exacta, com més trampes col·loquem menys danys es produiran.

Una altra solució ecològica és cobrir l'arbre amb una malla contra la mosca, encara que esta solució és molt cara.

Caparreta negra

La caparreta negra és molt ben controlada biològicament pels seus enemics naturals. Encara que, a causa de les altes temperatures o dels núvols de pols (factor molt estrany), els seus enemics naturals poden disminuir la seua eficàcia i la població de la caparreta pot augmentar fins a convertir-se en plaga. En este moment caldrà ajudar-se d'un insecticida per a equi-

brar una altra vegada la seua població.

Sobre la caparreta negra cal ressenyar que "la negreta" és un fong que s'alimenta de la melassa ensucrada que excreta la caparreta i que contra este fong no cal realitzar cap tractament.

Prays

El prays és freqüent en plançons d'olivera. Es descobreix perquè existix com un cotó en els brots. Normalment no arriba a ser una plaga important. En plançons, amb meys d'un 30 % brots afectats, el més adequat és no realitzar cap tractament.

Piensos • Cereales
Material ganadero
Alfalfa y forrajes
Pajarería

Camino La Coma, s/n
 Teléf. 964 32 10 93
 12190 BORRIOL (Castellón)

MALALTIES

Repilo (*Cycloconium oleaginum*)

És la malaltia més comuna en l'olivera. Ésta es desenvolupa quan la fulla es troba mullada més de 20 hores seguides amb temperatures que se situen entre 10 i 20 °C. Estes condicions en la nostra climatologia es donen en els mesos d'octubre novembre i de febrer març.

En octubre novembre és l'època en què s'arreplega l'oliva, per la qual cosa no es poden realitzar tractaments químics, ja que podrien aparèixer residus de fungicida en l'oli. Per tant, en esta època, els tractaments químics només es poden realitzar després de la collita.

Una aclarida o poda aireja a l'arbre, per la qual cosa disminueix la incidència de la malaltia (recordem que calen 20 hores seguides de fulla mullada!). Pel que fa a la varietat, n'hi ha que són més sensibles a la malaltia, com per exemple la grossal. També hi ha localitzacions geogràfiques més propenses a desenvolupar la malaltia per trobar-se en ombries o zones cobertes de brises i aires.

El producte químic més utilitzat és el coure diluït en aigua. Éste actua preventivament durant 15 dies. Hi ha un altre producte de síntesi, relativament nou, la matèria activa del qual és Kresoxim-metil, que actua curativament.

És molt important, tant en malalties com en plagues, no fer cap tractament químic si no és necessari, per a no eliminar paràsits i depredadors de les plagues.

CALENDARI DE CULTIU

Gener: adobat amb fòsfor i potassa.

Febrer: a partir, aproximadament, del 15, poda i polvorització contra el repilo i caparreta negra, si hi ha plaga.

Març: poda i polvorització contra repilo, segons siga la zona més propensa o menys.

Abril: poda.

Maig: poda i adobat amb nitrogen.

Juny: res.

Juliol: a finals, polvorització o col·locar trampes contra la mosca de l'olivera.

Agost: continuen les polvoritzacions o col·locar trampes contra la mosca de l'olivera i polvorització de la caparreta negra, si hi ha plaga.

Setembre: vigilància de les trampes i recol·lecció de l'oliva en verd. Polvorització de la caparreta negra, si hi ha plaga.

Octubre: vigilància de les trampes i recol·lecció de l'oliva en verd.

Novembre i desembre: recol·lecció de l'oliva per a oli.

 <p>VALLS Calzados</p>	<p>Mª José Valls Balaguer</p>	 <p>Organitas M. J. VALLS</p>	<p><i>Organitaspersonalizadas.com</i></p>
		<p>Avda. Zaragoza, 67 Teléf.: 964 657 696</p>	<p>12190 BORRIOL (Castellón)</p>

Abans i ara: 3ª Serrà

Carrer 3° Serrà l'any 1957. Propietat: Carlos Escrig

Carrer 3° Serrà l'any 2013.

D'OLIVA·TERRA
amb les festes de Sant Antoni

Visite nuestra nueva exposición en Borriol
tel 964.321.760 · www.dolivaterra.es
Ctra Castellón Borriol Km 8,2. 12190 Borriol (CS)